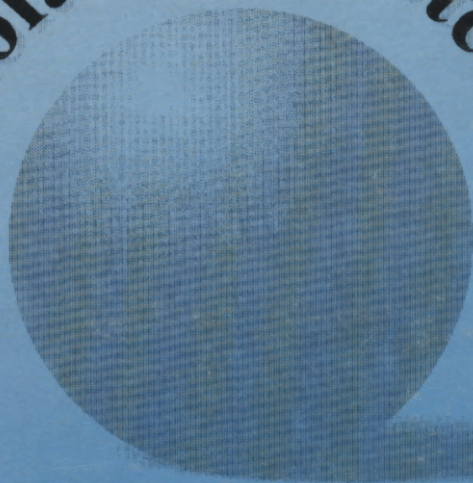

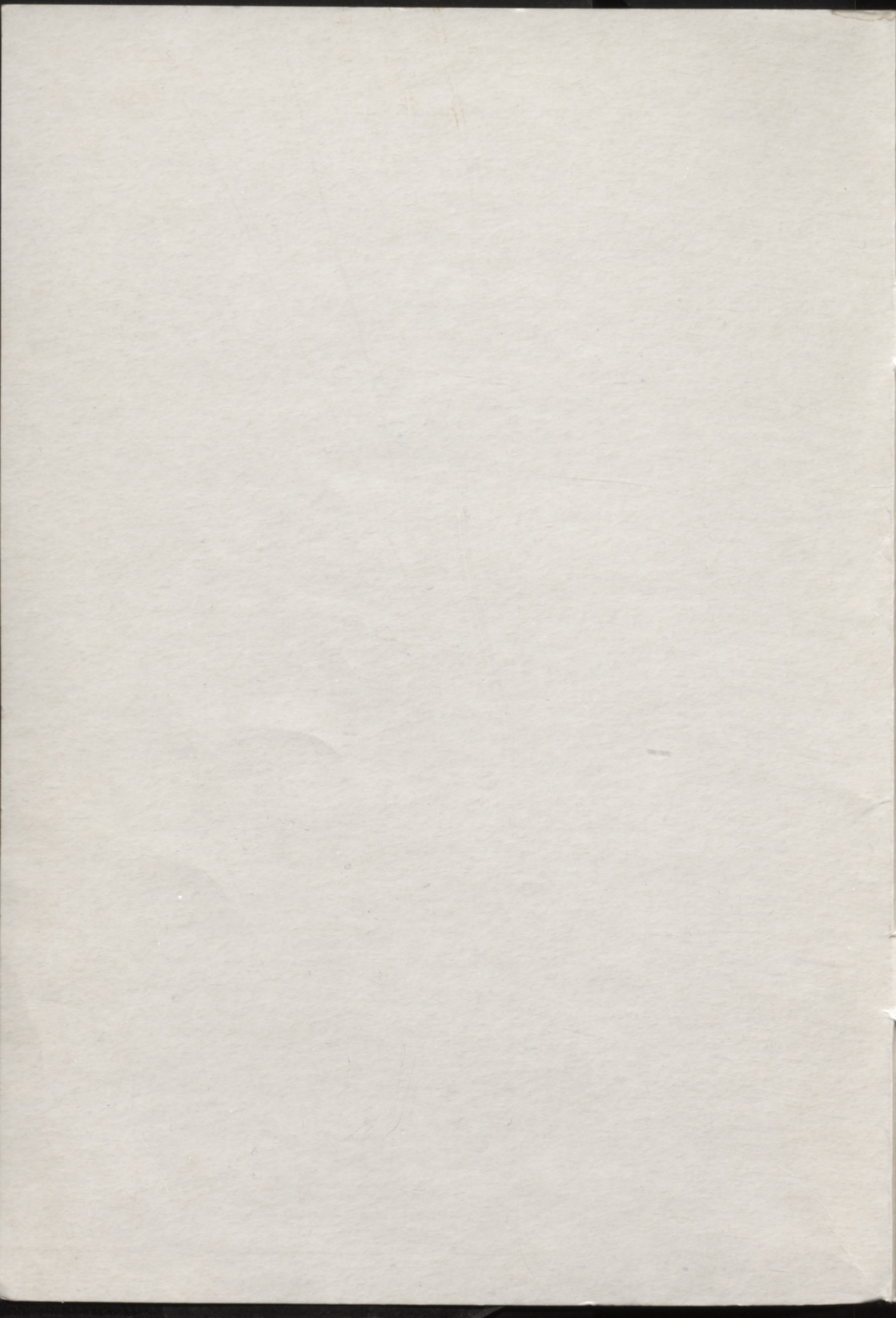
Skolas bibliotēka

šodien

un

rīt

L 2000-4
30

Latvijas Universitātes
FILOLOĢIJAS
BIBLIOTĒKA

L
0

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
FILOLOĢIJAS FAKULTĀTE
Bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes nodaļa

**SKOLAS BIBLIOTĒKA
ŠODIEN UN RĪT**

Tematisku rakstu krājums

Rīga 2000

© Latvijas Universitāte 1999

~~3000~~ 2.242
0300035709

Skolas bibliotēka šodien un rīt: Temat.rakstu krāj./ LU. Bibliotēkzinātnes un informācijas zin. nod.; sast. I.Gudakovska.- Rīga: LU, 1999.- 65 lpp.

Tematiskā rakstu krājumā ietverti sešu autoru pētnieciski teorētiskas ievirzes raksti par vairākiem skolu bibliotēku attīstības jautājumiem: skolu bibliotēkas darbība mūsdienās, skolas bibliotēka kā modernās izglītības sistēmas sastāvdaļa, skolas bibliotekārs šodien un rīt, bibliotēku automatizācija – skolu bibliotēku nākotnes ceļš. Rakstu saturā analītiski aplūkotas Latvijas skolu bibliotēku problēmas, analizēta citu valstu skolu bibliotēku darba pozitīvā pieredze un saskatāmi centieni iezīmēt valsts skolu bibliotēku nākotni.

Izdevums paredzēts izglītības iestāžu darbiniekiem, skolu un bērnu bibliotēku darbiniekiem, studentiem un citiem interesentiem.

Sastādītāja

Dr.paed. I.Gudakovska

Recenzenti:

Dr.paed. B.Sporāne

Dr. art. F.Didiča

Dr. art. Z.Eglīte

Apstiprināts:

Bibliotēkzinātnes un informācijas katedras

sēdē 1998.g. 26.novembrī, prot. Nr. 5.

ISBN 9984-516-71-7

© Latvijas Universitāte, 1999

SATURS

Gudakovska I.

Skolas bibliotēkas misija.....4

Dzirkale Dž.

Skolas bibliotēkas darbības teorētiskie aspekti.....11

Kaļonovs A.

Komunikāciju sistēma skolas bibliotēkā.....21

Birzniece M.

Skolas bibliotēkas attīstības iespējas.....30

Zariņš U.

Skolu bibliotēku automatizācija.....40

Rudzīte I.

Bibliotekārs – skolotājs: skolas bibliotēkas vadītājs.....57

IVETA GUDAKOVSKA, *Dr.paed.*

SKOLAS BIBLIOTĒKAS MISIJA

Skolu bibliotēkas mēģina atrast savu vietu mūsdienu pārmaiņu sabiedrībā. To nākotne ir atkarīga no izmaiņām izglītības sistēmā. Tajā parādās arvien vairāk alternatīvu līdzekļu un metožu, kā arī arvien lielāka loma ir profesionāliem informācijas pakalpojumiem un to ieguves avotiem.

Viens no pamatprincipiem, domājot par pārmaiņām bibliotēkārājā apkalpošanā ir tas, ka bibliotēkārājai apkalpošanai un izglītībai ir vienāda un radniecīga loma, t.i. skolas bibliotēka ir būtiska skolas un izglītības daļa.

Mūsdienīgai bibliotēku sistēmai ir trīs koordinātes:

- ✓ tās ir akadēmiskās un speciālās bibliotēkas,
- ✓ reģionālo bibliotēku tīkls, kura pamatbāze ir tautas bibliotēkas,
- ✓ skolas kā pilna laika informācijas nodošanas institūcijas.

Skolas bibliotēkas ir patstāvīgs bibliotēku veids, organizētu zināšanu centrs. To atšķirīgās pazīmes ir šādas:

- ✓ bibliotēkas aktivitātēs dominē uzziņu darbs;
- ✓ bibliotēkas fondi ir vairāk kompleksa rakstura nekā citās bibliotēkās;
- ✓ bibliotēka ir informācijas lietošanas, patstāvīgo studiju un ar to saistīto metožu apmācību vieta;
- ✓ bibliotēkas ir kvalitatīvi orientētas izglītības procesam (atšķirībā no tautas bibliotēkām, kas komplektē dažāda veida dokumentus);
- ✓ bibliotēka ir demokrātiskākā vieta skolā.

Bibliotēkas - bāze mācībām

Kā pierāda skolēnu izmantoto informācijas avotu izpēte, liels īpatsvars izglītības sistēmā ir skolai un skolotāja stāstījumam [1]. Daļēji

tas ir tādēļ, ka ieskatu un pamatzināšanas noteiktās zinātņu nozarēs plašākā vai šaurākā aspektā sniedz priekšmeta pasniedzējs. Skolotāja lielo ietekmi veicina skolās vēl aizvien valdošā tehnokrātiski orientētā pedagoģiskā apziņa. Tai raksturīgas tādas didaktikas kategorijas kā mācību efektivitāte, apguves kritēriji, rezultātu etaloni, informācijas apjoms, novērtējums, testēšana utml. Šādā situācijā, kad skolotājs stāsta un 30 skolēni klausās, nav nepieciešama atsevišķa skolas bibliotēka.

Demokrātiskas sabiedrības attīstības process ļauj attīstīt pētnieciski orientētu pedagoģisko apziņu. Tā stimulē skolēnu aktīvu un patstāvīgu mācīšanās darbību. Šīs apziņas veida vadošās didaktiskās kategorijas ir pētniecība, informācijas vākšana, zināšanu pārņemšana no vienas situācijas otrā, problēmu risināšana, modelēšana, lomu spēles u. c.

Mācības, kuru pamatā ir informācijas izmantošana, skolēniem savu mērķu realizācijai liek meklēt daudzus avotus, ne tikai vienu tekstu vai grāmatu. Pašizglītībai, temata vai projekta studijām, kooperācijai studiju procesā, tālmācībai nepieciešami dažādi informācijas avoti: grāmatas, raksti no periodiskiem izdevumiem, video vai datu bāzes u. c. Lai gan skolēni paši ir atbildīgi par mācībām un savām zināšanām, pašizglītības iemaņas nerodas pašas no sevis, tā ir īpašība, kas aktīvi audzināma.

Mūsdienu pieeja izglītībā liek uzsvāru uz *know-how* (zināt-kā) mācību procesā. Tāpēc jāmeklē ceļi, kā to atbalstīt. Skolēnus stundās *nepārsātina* ar faktiem, informācijas meklēšana, lietošana, novērtēšana un izmantošana tagad ir patstāvīgo studiju būtība. To var nodrošināt informācijas un tās ieguves līdzekļu reāla pieejamība.

Informatīvās prasmes un izglītība

Bibliotekārās iemaņas palīdz skolēniem noteikt informācijas atrašanās vietu bibliotēkā, bet informatīvās prasmes un izglītība ir daudz plašāks jēdziens.

Pašizglītības procesā, mācību vajadzību apmierināšanā atbalstāma ne tikai šī procesa izprašana, bet arī daudzpusīgas informatīvās prasmes.

Skolēniem mācāma mācīšanās prasme: ne tikai atrast un lietot informāciju, bet spēju novērtēt un lietot informāciju. Bibliotēkas apgādā skolēnus ar intensīvu mācībām nepieciešamo informācijas plūsmu. Informacionālā izglītība ietver mācīšanās prasmes visas dzīves garumā un zināšanas, kā tās lietot ikdienas dzīvē.

Tradicionālā bibliotēkas lietošanas apmācība nespēj atbilst šādu prasmju veidošanos. Tas bieži vien ir informācijas ieguves jautājums: zināt bibliotēku kolekcijas vai speciālus informācijas ieguves līdzekļus un paņēmienus. Skolēna mācības vislabāk notiek, lietojot daudzus informācijas avotus. Tāpēc šīs zināšanas un iemaņas svarīgi integrēt skolas mācību programmā. Ja informatīvās prasmes tiek mācītas atrauti no mācību procesa tradicionālā informācijas lietotāja veidā, uzsvars varētu būt liekams uz dažādu paņēmienu tehniskās meistarības sasniegšanu.

Pieaugot datu bāzu lietošanai izglītībā, ir izmainījies skolotāja loma: no informācijas sniedzēja uz padomdevēju skolēna patstāvīgajā informācijas meklēšanas procesā. Izmainās arī bibliotekāra loma.

Informatīvo prasmju apguve sadarībā starp skolotājiem un bibliotekāriem ir vitāli svarīga skolas bibliotekāra pedagoģiskā nozīme. Bibliotekāra funkcijas paplašināmas, mācot skolēnus, kā lietot skolas bibliotēkas fondu un informācijas ieguves paņēmienus. Informācijas sabiedrībā bibliotekāra galvenais uzdevums ir mācību procesā atbalstīt skolēnus patstāvīgā informācijas atrašanās un lietošanā. Tādēļ skolas bibliotekāram nepieciešamas daudzpusīgas pedagoģiskas iespējas to darīt.

Profesionāli bibliotekāru un skolotāju lomas ir kļuvušas saistošas jaunā veidolā. Bibliotekārs piedalās izglītojošo institūciju aktivitāšu plānošanā un veic profesionālu ekspertīzi skolā to ieviešanai mācību procesā. Skolēnu vadīšanā projektu izstrādes un informācijas ieguves laikā skolotājs ir vērtētājs svarīgākajos zināšanu ieguves avotos un

informācijā viņu pašu priekšmetā. Katrā izglītības iestādē abas puses: bibliotekārs un skolotājs savā profesionālajā darbībā dod savu ieguldījumu, audzinot zinošu informācijas lietotāju.

Pārmaiņas skolas bibliotekārajā apkalpošanā izmaina skolu bibliotēku darbības virzienus. Mācības no informācijas avotiem ir jauna un svarīga personības attīstības koncepcija. Tādējādi bibliotēka darbojas kā skolas mediju centrs informācijas sabiedrībā.

Mūsdienīga skolas bibliotēka

Ideja par jauna veida skolas bibliotēku balstās uz visas skolas attīstības stratēģiju, kurā katrs posms dod savu ieguldījumu. Bibliotēka ir neatņemama skolas mācību programmas sastāvdaļa, kurā realizējas šī koncepcija. Skolas attīstības process balstās uz saskaņotu darbību: visu aktivitāšu pamatā ir skolēnu individuālā un mācību darba atbalsts.

Bibliotēka šajā procesā pēc savas būtības ir proaktīva. Saskaņā ar to skolu bibliotēkās iezīmējas šādas tendences:

1. Katras izglītības iestādes bibliotēka darbojas saskaņā ar skolēnu, skolotāju un skolas administrācijas dzīvi; skolas bibliotēka iesaistīta mācību procesā, pētniecībā un kopējā skolas attīstībā, veicinot aktīvu, iedvesmotu un atklātu mācību vidi, bibliotēka rada iespēju parādīties jaunai mācīšanas un mācīšanās kultūrai.

2. Skolas bibliotēkas attīstības plāns un gada pasākumu plāns pilnībā izriet no skolas stratēģijas un aktivitāšu plāna.

3. Bibliotēka ir kopīgais skolas centrs. Tās ietekme jūtama visā skolā, realizējoties caur efektīvāku mācīšanu, labāku mācīšanos un skolēnu kompetenci.

4. Ciešā sadarbībā ar skolotājiem skolas bibliotekārs skolēniem māca informatīvās uzvedības iemaņas.

5. Skolas bibliotēka apzinās savu fondu politiku. Skolas

bibliotekāra personīgā autoritāte bibliotēkas fonda un tās bibliotēkas budžeta veidošanā ir skaidri noteikta, tiek radītas atbilstošas iespējas un meklēti līdzekļi to realizācijai. Interneta pieslēgums, datu bāzu un multimediju tīklu izmantošanas plāns tiek sastādīts kā mācību sastāvdaļa.

6. Izglītota, profesionāla un pieredzes bagāta skolas bibliotēkas personāla izvēle, saglabāšana un novērtēšana nosaka bibliotēkas lomu un vietu skolas izglītības procesā.

7. Bibliotekārā darba pamatprocesi (dokumentu komplektēšana, informācijas meklēšana un izsniegšana) ir augstā kvalitātē, efektīva un ātra. Bibliotēka ir nosacīti aktīva, piedāvājot darbu, augstu kvalitāti un daudzpusīgus informācijas pakalpojumus saskaņā ar tās lietotāju vajadzībām. Tas veicina pārmaiņas pašas bibliotēkas mācību programmā un ir elastīga jaunu darbības paņēmienu un pakalpojumu attīstība atbilstoši skolas vajadzībām.

Lai sasniegtu šos mērķus, skolas bibliotēkas iekļaujas vienotā bibliotēku tīkla radīšanā, piedalās nacionālā un starptautiskā sadarbībā, veidojot darbavietas citās bibliotēkās un citiem informācijas sniedzējiem.

Skolas bibliotēkas taktika tās stratēģisko mērķu sasniegšanai

Skolas bibliotēkas darbības taktiku iespējams grupēt vairākos virzienos.

1. Bibliotēkas personāls – skolas bibliotekārs – augsti izglītots profesionālis nosaka bibliotēkas darbības veiksmi.

Mūsdienu apstākļos par veiksmīgāko uzskatāma šāda skolas bibliotekāra kvalifikācija:

- ✓ mācību priekšmeta skolotājs plus otra, profesionālā izglītība – bibliotekārs,
- ✓ bibliotekārs ar augstāko izglītību un tiesībām pasniegt noteiktus

mācību priekšmetus.

2. Skolas bibliotēka atvērta tās lietotājiem visu mācību laiku.

Daudzās skolās praktizētais bibliotēkas lietošanas laiks – starpbrīži starp stundām neaitaisno bibliotēkas funkcionēšanu. Tādas bibliotēkas darbība līdzinās noliktavas darbības principiem, tāpēc tā būtu konceptuāli maināma vai arī bibliotēka slēdzama un attiecīgo priekšmetu fondi nododami mācību priekšmetu kabinetu rīcībā.

Skolas bibliotēkas pamatfunkcijai – patstāvīgo studiju vietai – pievienojas atslodzes funkcija, kuru bibliotēkas nodrošina starpbrīžos un skolēnu brīvajās stundās.

3. Bibliotēkas budžeta plānošana.

Skolas bibliotēkas vadītājs aktīvi iesaistās skolas budžeta plānošanā. Viņa darba pienākumos ietilpst bibliotēkas finansējuma plānošana, tā iesniegšana un pamatošana skolas vadībai. Bibliotēkas vadītājs nedrīkst samierināties ar piešķirto atlikumu no skolas budžeta.

4. Aktīva sadarbība ar skolotājiem.

- ✓ kopīgi ar priekšmeta pasniedzējiem skolas bibliotekārs veido bibliotēkas fondu – mācību un papildliteratūru, kā arī komplektē citus informācijas avotus katra priekšmeta studijām,
- ✓ bibliotekārs plāno priekšmeta skolotāju vadīto mācību stundu sagatavošanu un norisi skolas bibliotēkā (ja telpas neatļauj, to var organizēt klasē). Tādējādi tiek radīta iespēja skolēniem izmantot daudzus informācijas avotus,
- ✓ skolas bibliotēka organizē pasākumus, kas papildina mācību procesu.

5. Bibliotekārās stundas.

Bibliotekārās stundas iekļaujamas skolas mācību programmā. Ja tas nav iespējams, jāizmanto jebkura iespēja sniegt skolēniem bibliotekārās un informācijas meklēšanas iemaņas. Ieteicams izstrādāt programmu, lai bibliotekārās stundas skolā būtu sistēma un apmācības

gaitā neizlaistu nevienu klasi.

6. Lasīšanas veicināšanas pasākumu programma.

Skolas bibliotēkas tāpat kā jebkura veida bibliotēkas neatņemama funkcija ir organizēt pasākumus, kas veidotu interesi par lasīšanu, literatūras meklēšanu, izmantojot visus pieejamos informācijas avotus.

7. Kooperācija.

Skolas bibliotēkas darbībā veidojami sakari ar radniecīgām iestādēm: citām bibliotēkām un informācijas iestādēm. Skolas bibliotēkas fonda komplektēšanā, literatūras popularizēšanas pasākumu organizācijā, lietotāju pieprasījuma izpētē vislabākā kooperācija veidojas ar tuvāko tautas bibliotēku.

Pārmaiņas izglītības sistēmas satura informacionālajā nodrošinājumā katrai izglītības iestādei jāveic pašai, izvairoties no kampaņām, katru dienu un vienmēr – tas nodrošinās šī patiesi nozīmīgā darba veiksmi.

Izmantotie avoti:

1. Gudakovska I. Mūsdienu pusaudžu lasīšanas intereses kā personības attīstību rosinošs faktors = Promocijas darba kopsavilkums/ LU Pedagog. psihol. inst. - Rīga: LU, 1997. - 54 lpp.

2. Niinikangas L. *An Open Learning Environment – new winds in the Finnish school library* // *Scandinavian Public Library Quarterly*. - 1995. - Nr. 4. - P. 4.-9.

3. Kühne B. *The Library – the brain of the school* // *Scandinavian Public Library Quarterly*. - 1995. - Nr. 4. - P. 11.-19.

DŽENIJA DZIRKALE, *M.Sci.Soc.*

SKOLAS BIBLIOTĒKAS DARBĪBAS TEORĒTISKIE ASPEKTI

Latvijā nav mācību grāmatas par skolu bibliotēku darba organizāciju jaunajos apstākļos. Nav publicētu metodisku ieteikumu un norādījumu. Šis skolu bibliotēku darba vadības teorētiskā un metodiskā pamata trūkums lika pētīt literatūru, kas kompleksā veidā sniedz kaut daļēju atbildi, kādā virzienā un pēc kādiem principiem jāstrādā, kādu varētu veidot skolas bibliotēkas darbības koncepciju.

Pašreiz kardināli jāatjauno skolu bibliotēku sistēma, kas dažādu iemeslu dēļ praktiski nedarbojas. Tāpēc ļoti svarīgi ir pētīt sistēmas darbības galvenos teorētiskos aspektus. Lai sistēma darbotos, tā ir jāvada. "Vadīšanas darbība sākas ar *analīzi*, uz kuras pamata tiek pieņemts *vadības lēmums* (arī darbības plāns ir specifisks vadības lēmums). Lai lēmums tiktu izpildīts, nepieciešams veikt tā izpildes *organizāciju*. Lai pārliecinātos, ka viss norisinās tā, kā bijām paredzējuši, nepieciešama *kontrolē*. Kontrolē darbība šajā gadījumā spēlē atgriezeniskās saites lomu. Kontrolē iegūtie dati pakļaujami analīzei, uz kuras pamata tiek veikta *regulēšanas, koriģēšanas vai stimulēšanas* darbība. Analīzes rezultātā var tikt pieņemts jauns vadības lēmums, līdz ar to iedarbināts jauns vadības cikls" [2, 33.]. Viens no pamatcikliem skolas vadības darbā ir mācību gads. Mācību gada noslēgumā rezultātu analīze ir vienlaicīgi jauna vadības cikla - jauna mācību gada sākums. Tas pierāda, cik liela nozīme ir faktiem, skaitļiem, rādītājiem, notikumiem, pasākumiem u. tml. analizējamam materiālam. Pašreiz fiksēto statistisko datu neesamība neļauj analizēt skolu bibliotēku darbību, attīstības tendences.

Latvijā pašreiz ir ļoti svarīgi izstrādāt skolu bibliotēku sistēmas

vadības principus un stratēģiju. Tas fakts, ka skolas bibliotēka ir izglītības iestādes struktūrvienība, liek pētīt skolu bibliotēku vadības jautājumus ciešā kontekstā ar skolvadības jautājumiem.

Izglītība parasti tiek aplūkota no diviem aspektiem. *Vienā* - kā kvalitātes raksturojums, kas raksturo cilvēces uzkrāto zinātnisko un kultūras vērtību sistemātisku apguvi. Tā realizējas dažādos veidos - mācību procesā, pašmācībā, personības saskarsmē, sabiedrisko informācijas līdzekļu, vides u.c. faktoru ietekmē. *Otrā* aspektā izglītību aplūko kā kvantitatīvu raksturojumu, kas apliecina kādu noteiktu apgūtu izglītības līmeni. Piemēram: vidējā izglītība, augstākā izglītība, vispārējā izglītība, profesionālā izglītība u.c. Kopumā šie izglītības veidi, formas un tipi veido izglītības sistēmu valstī.

Skolu sistēmas un visas izglītības tālākas attīstības obligāti nepieciešams nosacījums ir valstī formulēta un izstrādāta izglītības politika, uz tās pamata veidota izglītības koncepcija, atbilstoša likumdošanas bāze un valsts, sabiedrisko un citu sociālo institūciju, kā arī ikviena sabiedrības locekļa aktīva un ieinteresēta darbība, lai īstenotu sabiedrības mērķi - radīt apstākļus radošai, ar iniciatīvu apveltītas personības attīstībai un pilnveidei.

Viens no izglītības principiem ir *individualizācijas un diferenciacijas princips*. Tas izsaka atzinumu, ka izglītība ievēro un respektē personības intereses, vajadzības, vērtības, spējas, rada apstākļus ikviena cilvēka vispusīgai un harmoniskai attīstībai. To nodrošina mācību process. "Mācību procesu saturiski raksturo tā struktūrelementi: mācīšana un mācīšanās, kuru priekšmetiskie komponenti ir skolotāja un skolēna darbība, mācīšanās un mācīšanas līdzekļu efektivitāte" - tā apgalvo Irina Maslo savā pētījumā "Skolas pedagoģiskā procesa diferenciacija un individualizācija" [4, 11.]. Viņa uzsver, ka svarīgākais skolas pedagoģiskā procesa organizācijas princips ir tā humānā ievirze - viss cilvēka labā; cilvēciskā dominēšana

sabiedriskajā darbībā.

Ne vienreiz vien lietotie "individualizācijas" un "diferenciācijas" jēdzieni ir pretēji, no vienas puses, un savstarpēji cieši saistīti, no otras puses.

Diferenciācija aptver visus organizatoriskos un didaktiskos pasākumus, kas realizē *dažādu* pieeju audzēkņiem skolas pedagoģiskajā procesā. *Individualizācija* ietver sevī pasākumus, kas realizē *individuālo* pieeju audzēkņiem un nosaka skolas pedagoģiskā procesa individualizācijas un diferenciācijas tehnoloģiju būtību [4]. Lai to veiktu, skolas uzdevums ir audzēkņiem piedāvāt daudzveidīgas mācību iespējas un apstākļus. Savukārt tas piešķir visiem vienādas izglītošanās iespējas, mācībām vispiemērotāko apstākļu radīšanu (pasīvas vai aktīvas mācību formas; individualizēti mācību rezultātu sasniegšanas paņēmieni).

"Tālejoši domājoši skolu vadītāji un pedagogi sapratuši, ka mūsdienu skolas galvenais uzdevums nav tikai dot skolēniem kādu zināšanu summu, bet gan iemācīt patstāvīgi orientēties zinātniskajā un jebkurā citā informācijā. Tas nozīmē, ka skolai jā māca domāt, t.i., skolēnos aktīvi jāattīsta mūsdienīgas domāšanas pamatus. Citiem vārdiem, jāorganizē tāda izglītība, kurai ir attīstošs raksturs" [10, 3.]. Autors V. Davidovs uzsver, ka šodien tā īsti pilnveidot skolēnu izglītības sistēmu var tikai tajā gadījumā, ja izdodas tikt skaidrībā tādu psiholoģiski - pedagoģisku jautājumu kā "zināšanas", "domāšana" un "attīstošā izglītība" savstarpējā saistībā. Iegūstot izglītību, cilvēks veic specifisku mācību darbību zināšanu un iemaņu apgūvē, kas tā vai citādi saistīta ar teorētisko apziņu un domāšanu. Pie tam viņam veidojas teorētiska attieksme pret īstenību, kas ļauj iziet ārpus ikdienas sadzīves un ieņemt savu vietu tajos notikumos, kas norisinās lielajā pasaulē. Skolā tas daudzējādā ziņā atkarīgs no tā, kā organizēts mācību process, kā tas nodrošināts ar zināšanu un iemaņu apgūšanas iespējām mācību stundās

un ārpus tām [10.].

Ja ņemam skolu kā veselu sistēmu, tad tās svarīgs struktūras elements ir bibliotēka, no kuras darbības kvalitātes atkarīga arī skolas mācību procesa kvalitāte. Jau šā gadsimta sākumā ievērojamais pedagogs un zinātnieks S. Hessens savā grāmatā "Pedagoģijas pamati" [3] raksta: "Bibliotēkas tehnikā pārsvarā jābūt kvalitātei pār kvantitāti, tāpat arī labi jānostāda lasītāju aktivitātes veicināšana. No šejienes izriet visas jaunās tehnikas īpatnības: tehniskā darba iespējama vienkāršošana, visu uzmanību koncentrējot uz izsniegšanu, "individualizētā izsniegšana", kas rēķinās ar zināmā lasītāja vajadzībām un individuālām prasībām" [3, 272.]. "Tautas bibliotekārs vispirms ir skolotājs, kas bibliotēkas praksē dabiski lietā skolas darba paņēmienus. Tāds bibliotekārs - skolotājs skaitīja par savu uzdevumu lasītāju lasīšanas vadīšanu. Pēdējā izpaudās nevien bibliotēkas inventāra izlasē, bet arī bibliotekāra iedomātu vērtīgu grāmatu uzstiepšanā atsevišķiem lasītājiem. Šis vecais uzskats, acīmredzot, vispārīgo izglītību iedomājās kā noteiktu, visiem vienādu iespaidu un ziņu summu, kas arī atrodamas "labās" grāmatās. Šeit vēl pievienojās optimistiska ticība tautai, viņas cieņai pret "labu" grāmatu, tam, ka tā pati grib pieskarties daiļliteratūras un zinātniskās literatūras vērtībām un gaida tikai attiecīgos norādījumus" [3, 269.]. Autors atzīmē, "ja aktīva lasīšanas vadīšana nespēj lasītāju saistīt bibliotēkā un to radināt patstāvīgai lasīšanai, tad, savukārt, bibliotekāra darba ierobežošana ar tīri pasīvu un vienkāršu tehniku, ignorē tautas bibliotēkas, kā garīga satiksmes ceļa, nozīmi. Pat publiska un akadēmiska bibliotekāra uzdevums nepastāv vienīgi tehnikā: katalogizācijas modernizēšanai, grāmatu izsniegšanas un apgrozības paātrināšanai - visai šai grāmatu krājuma tuvināšanas tehnikai lasītājiem, ir nozīme tikai tai gadījumā, ja tiek ievērots bibliotēkas, kā grāmatu krātuves, galvenais uzdevums. Tautas bibliotekāra uzdevums pastāv iekš tā, lai sniegtu lasītājam to, kas viņam vajadzīgs sava izglītojošā

ceļojuma veikšanai. Bet šai nolūkā bibliotekāram ir nepieciešami jāzina lasītāju garīgās prasības, kuras izriet no viņu ikdienišķā darba. Viņam jāzina lasītāju garīgā atrašanās vieta, no kuras vienīgi var sākties viņu ceļojuma gaitas: pretējā gadījumā bibliotēka nebūs izglītojošā ceļojuma, bet tikai uzjautrinošas ekskursijas līdzeklis. Lasīšana nesaistīs lasītāju, kā viņu dzīves nepieciešama sastāvdaļa, bet izvērtīsies tikai uzjautrināšanā un atpūtā no darba. No šejienes ir skaidrs, ka bibliotekāram ir jāpēti savas bibliotēkas aktuālo un potenciālo lasītāju garīgās intereses un kulturālās prasības, kādu prasību arī tagad aizstāv visjaunākais virziens bibliotēkas praksē, sintētiski savienodams agrāko paidagoģismu un vēlāko reālismu” [3, 271. - 272.].

Laikam ejot, mainās arī bibliotēku darbības koncepcijas. B. Sporāne [5] min šādas prognozējamās izmaiņas:

1. Kādas izmaiņas ienesīs jaunā tehnika un tehnoloģijas?

Tehnika neaizstās bibliotekāru, taču intensīvi jāplāno pasākumi, kas palīdzēs lasītājam izmantot pagaidām nepierastos informācijas avotus. Jaunās tehnoloģijas, sakārtojot zināšanas, dod iespēju plaši informēt par starpnozaru, integrētiem tematiem.

2. Kādas prioritātes izvēlēties?

Galvenā prioritāte - lasītājs. Jāveido lasītāju orientēta bibliotēka, lasītājam vajadzīga vide. Lasītāju izpēte, prasme sarunāties ar viņu, par galveno lozungu izvirzot: “Visu - mūsu esošo un potenciālo lasītāju apkalpošanai. Lasītājam jāzina, ka šeit viņš ir mājās!”

3. Ko mainīs automatizācija?

Jāapzinās, ko un kā lasītājs vēlas no bibliotēkas un prot paņemt, maksimāli viņam palīdzot. Ja to nedarīs bibliotēka, tad ātri vien šo darbības sfēru pārņems privātstruktūras. Tādēļ, šodien bibliotekāram jāiepazīst arī ar ekonomikas zinātņi saistītas darbības - bibliotēku un informācijas mārketingu un menedžments” [5, 5.].

Bibliotēkai jaunajos apstākļos jādarbojas pēc principa - piedāvāt

tikai to, ko pieprasa lasītājs.

Liela nozīme ir jaunajiem informācijas produktiem. "Sakarā ar datorizācijas straujo attīstību, ļoti aktuāla ir kļuvusi jauno informacionālo produktu, tehnoloģiju un pakalpojumu izmantošana. Vīspirms teiktais attiecas uz datu bāzēm un informācijas tīkliem" [1, 4.]. Ar datu bāzēm saprotam trīs elementu kopu: datu bāze, datu bāzes vadības sistēma (programmas nodrošinājums) un dators. Informācijas tīkliem var būt gan lokāls, gan starpresoru, gan starptautisks raksturs.

"Rakstot par elektroniskās literatūras izmantošanu, ārzemēs no jauna ir izskanējis speciālistu, tai skaitā arī bibliotekāru uzskats, ka ar laiku jaunā tipa informācija pilnīgi izskaudīs uz papīra iespīestās publikācijas un bibliotēkas tiks likvidētas. Gribētos šīm domām iebilst un izteikt pārliecību, ka nekādā ziņā tas nenotiks un tieši otrādi, esošās bibliotēkas attīstīsies un radīsies jaunas.

Šādai nostādnei par labu liecina daudzi argumenti, bet, pēc manām domām, ir trīs galvenie:

- ✓ pasaulē pieaug tradicionālās, uz papīra iespīestās literatūras skaits grāmatu, brošūru un avīžu veidā;
- ✓ cilvēks ne agrāk, ne tagad nevar nopirkt un izvietot savā dzīvoklī visu viņam nepieciešamo literatūru;
- ✓ tāpat kā kino un televīzijas ieviešana nelikvidēja teātri, arī elektroniskā informācija nelikvidēs uz papīra izvietoto, jo katrai no tām ir savs mērķis, vērtība, nozīme, niša" - tā uzskata J.Bērziņš [1, 7.].

Skolu bibliotēkām aktīvi jāiesaistās ne tikai mācību procesā, bet arī sabiedrības informacionālajā darbībā. Ārvalstu pieredze rāda, ka skolu bibliotēkas pilnībā integrējušās mācību procesā un kļuvušas par informācijas centriem skolās. Izglītības iestādes bibliotēka nefunkcionē kā atsevišķa vienība, izolēta no kopējās skolas programmas un tās darbības. Pieņemot, ka ir pietiekoši finansu resursi, atbilstošas iekārtas, personāls nepieciešamajā daudzumā, varam teikt, ka viss jau ir, lai

bibliotēkas darbs būtu augstā līmenī. Bet paši jaunākie materiāli, pašas skaistākās un ietilpīgākās iekārtas, apkalpošanai orientēti darbinieki ir nevērtīgi, ja nav bibliotēkas lietotāja - skolēna un skolotāja. *Izmantošana* ir atrisinājuma vārds. Visvienkāršākā prasība ir tā, lai bibliotēkas darbības programma būtu nepieciešama. Šai programmai ir jābūt elastīgai. Katrā skolā tā būs citāda. Vienā un tajā pašā skolā tā mainīsies katru gadu. To ietekmē katras skolas iekšējais attīstības plāns, mācību plāns, mācīšanas metodes, noteicošās vajadzības u.tml. Rokasgrāmatā "Steps to Service" [8] sniegti skaidrojumi par šādām bibliotēkas darbības jomām: skolas bibliotēkas funkcijas; standarti; bibliotēkas darba vadīšana, bibliotēkas darbība, pasākumi, pakalpojumi; bibliotēkas iekārtas.

Krājumā "Leadership in the library/ information profession" [6] apkopoti 1988. gadā notikušā simpozija materiāli par bibliotēku vadības jautājumiem. Skartās problēmas:

- ✓ par dažādiem bibliotēku vadības aspektiem;
- ✓ par bibliotēku lomu un ietekmi tuvākajā apkārtnē;
- ✓ par bibliotēku darbinieku un informācijas speciālistu sagatavošanu mācību iestādēs;
- ✓ par bibliotēkas vadītāja darbību (uzvedību, pašnovērtējumu, aktivitāti u.tml.);
- ✓ par to, kādam jābūt bibliotēkas vadītājam (līderim).

Visi simpozija dalībnieki atzīmē, ka jāpievērš uzmanība bibliotēku vadībai un sabiedrībai kopumā. Izteiktas pārdomas par to, kāpēc šī tēma ir sasniegusi tādu nacionālu svarīgumu. Viss centrējas ap jautājumu par to, ka ir krīze politisko līderu radīšanā un lielo *atbildības* lomu. Šī tēma svarīga arī tāpēc, ka ir neskaidrība par bibliotēku nākotni, par izmaiņām bibliotēku sistēmā. Līdzīga neskaidrība ir par bibliotēku vadītāju (līderu) rašanos.

Vērtīgus materiālus skolu bibliotēku darba jautājumos izdod

Lielbritānijas Bibliotēku asociācija. Viens no tiem ir "Learning resources in school" [7]. Tās ir Bibliotēku asociācijas vadlīnijas skolu bibliotēkām. Izdevuma priekšvārdā R. Šimona (R. Shimon) raksta, ka skolu bibliotēkām jābūt integrētām izglītības procesā. Asociācija vairākkārt uzsvērusi skolu bibliotēku pamatlomu, rūpējusies par skolotāju apmācību bibliotēkas lietošanā un informacionālo iemaņu apgūšanā; aicinājusi skolu bibliotekārus profesionāli pilnveidoties; pieprasījusi, lai bibliotēkas būtu labi apgādātas ar dažādiem materiāliem.

A. S. Robertsons (A. S. Robertson) domā, ka labas bibliotēkas ir liels spēks. Lietojot bibliotēkā esošos materiālus, attīstām fantāziju, atklājam līdz šim nepazītu pasauli; iegūstam zināšanas; gūstam prieku, uzjautrināties; dalāties priekšstatos; pārbaudām savas iepriekšējās koncepcijas un profesionāli pilnveidojamies.

Izdevumā uzsvars likts uz to, ka jārada iespējas skolēniem aktīvi iesaistīties mācīšanās procesā, lai viņiem tiktu dota iespēja iesaistīties pētniecības darbā, kas no skolēniem prasa vākt, izvēlēties, sakārtot un pasniegt informāciju. Skolēna spēja aktīvi iesaistīties mācīšanās procesā ir tikpat svarīga kā atcerēties faktus.

Skolas bibliotēkas darbības mērķi ir daudzveidīgi:

1) tai ir galvenā loma skolas apgādē ar informācijas avotiem, kas veicinātu mācību programmas un skolēnu personīgo un sociālo attīstību;

2) skolas bibliotēkas resursi ir atzīti par nacionālās informācijas tīkla sastāvdaļu;

tā dod savu ieguldījumu pieejas nodrošināšanā informācijai katram pilsonim; tā ir saikne starp skolas un nacionālās informācijas infrastruktūru;

3) katrs informācijas avots ir tik vērts, cik vērts ir tā reālais ieguldījums mācīšanās un mācīšanas procesā.

Jādara tā, lai bibliotēka un informācijas centrs tiktu efektīvi vadīti un pilnīgi izmantoti kā mācību programmas integrēta daļa.

- ✓ Kā galvenās skolas bibliotēkas funkcijas minētas:
- ✓ dažādu veidu mācību materiālu iegāde, lai tos varētu lietot skolēni individuāli, mazās grupās un ņemt uz mājām; lai tie apmierinātu mācību programmas, kultūras un papildus vajadzības;
  - ✓ organizēt centralizētu informācijas sistēmu skolā;
  - ✓ būt par starpnieku ar ārējiem informācijas avotiem, iedrošināt skolēnus un skolotājus tos lietot;
  - ✓ informēt skolēnus un skolotājus par bibliotēkā esošajiem materiāliem, veidot sadarbības saites mācīšanas un mācīšanās procesā ar pārējām skolas struktūrvienībām;
  - ✓ skolas bibliotēkas darbiniekiem jāsniedz skolotājiem konsultācijas attiecīgo materiālu izvēlē un lietošanā, lai ar to palīdzību sasniegtu mācību mērķus;
  - ✓ nodrošināt apmācību darbam ar tehniskajiem līdzekļiem un tehnoloģijām.

S. Veba (S.P. Webb) savā grāmatā "Creating an information service" [9] sniedz ieteikumus, kā jāveido informacionālās apkalpošanas centrs jeb dienests kādā iestādē uz bibliotēkas bāzes. Vispirms ir ļoti jāvēlas šādu centru izveidot. Jānoskaidro, kādas ir iestādes prasības pret šo centru, kādu rezultātu vēlas sasniegt. Jāizstrādā skaidrs un detalizēts darbības plāns, iepazīstot iestādes vai organizācijas iekšējo struktūru, tās galvenos uzdevumus un mērķus, kā arī:

- ✓ jāpārzina nozare, kuru pārstāv iestāde, jāorientējas nozares aktualitātēs;
- ✓ jāpārzina pārējo iestādes struktūrvienību mijsakarbības;
- ✓ jāiepazīst iestādes darbinieki (skolā - pedagogi), viņu informacionālās vajadzības;
- ✓ jāiepazīst citi bibliotēkas apmeklētāji (skolēnu u.c. potenciālās apmeklētāju grupas), viņu vajadzības un intereses.

Liela nozīme ir tehniskajam nodrošinājumam. No tā būs atkarīgi

informācijas meklēšanas paņēmieni, pakalpojumu veidi. Tāpēc jānoskaidro, kādi tehniskie līdzekļi būs informācijas centra rīcībā un kādi vēl ir konkrētajā iestādē citā vietā.

Ļoti svarīgi apzināties, kāds ir fonda sastāvs, kas jāmaina, kas jāiegādājas no jauna, kādus informācijas avotus izvēlēsies. Jāizplāno centra atrašanās vieta, mēbeļu iegāde un izvietojums.

Līdztekus jāveic publicitātes pasākumi, centra darbības reklāma. Autore uzsver, ka tas viss tiek veikts tāpēc, lai veicinātu centra pastāvēšanas nepieciešamības apstiprināšanu un piesaistītu apmeklētājus.

Iepriekšminētie bibliotēku darbības aspekti sniedz zināmu priekšstatu par to, kādā virzienā jādarbojas visai skolu bibliotēku sistēmai kopumā.

Izmantotie avoti:

1. Bērziņš A. *Bibliotēku informacionālā orientācija jaunajos apstākļos // Es daru tā: ekspresinf.* - 1994. - 2. [laid.]. - 4.-7. lpp.
2. *Inne R. u.c. Skolvadība: idejas, versijas, pieredze: grām. izglīt. darba vadīt./ R. Inne, I. Gailīte, I. Lūse, O. Zīds.* - Rīga: RaKa, 1996. - 279 lpp.: sh.
3. *Hessens S. Paidagoģikas pamati.* - Rīga, 1929. - 540 lpp.
4. *Maslo I. Skolas pedagoģiskā procesa diferenciacija un individualizācija.* - Rīga: RaKa, 1995. - 172 lpp.
5. *Sporāne B. Bibliotēka mainīgā vidē // Es daru tā: ekspresinf.* - 1994. - 1. [laid.]. - 5.-12. lpp.
6. *Leadership in the library / information profession / ed. by A. Gertzog.* - USA: McFarland, 1989. - 84 p.
7. *Learning resources in school.* - London: Library Association Publishing, 1992. - 27 p.
8. *Nickel M.L. Steps to service: handbook of procedures for the school library media center.* - Chicago: ALA, 1975. - 124 p.
9. *Webb S.P. Creating an information service.* - London, 1996. - 134 p.

ANDREJS KAĻONOVŠ, *B.Sci.soc.*

KOMUNIKĀCIJU SISTĒMA SKOLAS BIBLIOTĒKĀ

Informācijas ieguves process skolu bibliotēkās un šī procesa nodrošinājums kopā ar pakalpojumu paplašināšanu ir skolu bibliotēku pamatproblēma, kas jāatrisina tuvākajā laikā.

Pēdējo gadu skolas sākušas strādāt pēc jauniem vadības principiem. Skolu organizācijā īpašu vietu ieņem bibliotēkas. Tomēr skolu bibliotēkas uzskata par atsevišķu, bet atkarīgu vienību, kurai savs īpatnējs stāvoklis gan skolu darbā, gan attiecībās ar citām organizācijām ārpus skolas.

Skola ieņem vienu no vadošajām vietām jaunās paaudzes informācijas nesēju sistēmā. Galvenais informācijas apmaiņas process notiek mācību stundās un skolu bibliotēkas nodrošina skolēnus ar mācību līdzekļiem. Taču, ja tas ir vienīgais bibliotēkas darbības virziens, var droši mainīt bibliotēkas nosaukumu un saukt to par krātuvi.

Īstai bibliotēkai, īpaši skolas bibliotēkai, ir jāstrādā kā izglītības, kultūras un informācijas centram.

1. Pirmo nosacījumu skolu bibliotēkas izpilda, tieši palīdzot mācību procesam skolās, koordinējot savu darbību ar Izglītības un zinātnes ministriju.

2. Lai strādātu kā labs kultūras centrs, skolu bibliotēkām jākomplektē diezgan lielu fondu, atbilstošu mūsdienu kultūras līmenim. Tam jāatspoguļo gan nacionālais, gan pasaules kultūras mantojums.

3. Informācijas centrs strādā ar kārtējo informāciju, saistītu tieši ar mācību procesu, un apkalpo skolēnus kā bezmaksas profesionālās orientācijas centrs.

Skolu bibliotēkas sastopas ar pamatotām grūtībām šo uzdevumu

izpildē, jo bibliotēkas ir domātas speciāliem mērķiem konkrētas iestādes robežās, tātad tām nav pieredzes un līdzekļu, lai radikāli pilnveidotu savu darbību. Viena no attīstības iespējām ir sadarbība ar citām iestādēm.

Skolu bibliotēku sadarbības priekšnoteikumi

Skolas bibliotēkas darbs skolas sabiedrībā

Skolu bibliotēkas meklē jaunus ceļus attīstībai. Taču tuvākais reālais mērķis ir izdzīvot. Praktiski jebkurai Latvijas skolas bibliotēkai nav reāla atbalsta un pamata eksistēt. Skolu bibliotēkas strādā kā skolas struktūrvienība un skola nosaka tās darba stāvokli un līmeni. Visu iegūto naudu skolas uzskata par nepieciešamu ieguldīt izglītības attīstīšanā. Bibliotēkām nekas nepaliek no nepieciešamiem naudas līdzekļiem. Tomēr skolu bibliotēkas paliek tieši atkarīgas no skolām un kalpo tieši skolu mērķiem. Šajā gadījumā vajadzētu pārskatīt skolas sistēmu un dot bibliotēkai lielāku iespēju mācību programmas literatūras nodrošināšanā un mācību procesa organizēšanā.

Skolu bibliotēkas pēc savas būtības ir sabiedriskas bibliotēkas, kas orientētas uz skolu sabiedrību. Par skolu sabiedrību, pirmkārt, uzskatāmi bērni, kas atrodas izglītības iegūšanas procesā. Pieaugušos, kas lieto skolu bibliotēku, iedala divās daļās: skolotāji, kuri meklē mācību materiālus un papildmateriālus savam priekšmetam; direkcija/administrācija, kas meklē bibliotēkā skolas attīstības ceļus, izglītības kvalitātes paaugstināšanu un kontaktus ar citām mācību iestādēm.

Skolu sabiedrība

<i>Bērni</i>	<i>Pieaugušie</i>
	<i>Direkcija / Administrācija // Skolotāji</i>

Lasīšanas process kā sadarbības faktors

Šodienas skolu bibliotēkas nevar piedāvāt bērniem pilnīgu dokumentu klāstu, kurā bērni būtu patiešām ieinteresēti, un kas ir nepieciešami lasīšanas procesa organizēšanai. Tas ir viens no iemesliem, kāpēc skolu bibliotēkas nav populāras, salīdzinot ar tautas bibliotēkām.

Lasīšanas procesa psiholoģija ir ieinteresēt bērnus un palikt patīkamam. Šo apstākli var nodrošināt tikai labas lasīšanas iespējas un pieeja grāmatām. Ļoti svarīgi nodrošināt bērniem vieglu pieeju, ar ko viņiem tieši var palīdzēt vecāki, skolotāji un bibliotekāri. Strādājot kopā, šie pieaugušie var paaugstināt bērnu lasīšanas aktivitāti.

Nekādā gadījumā nepiespiediet bērnus lasīt - vēsta vispārzināms noteikums vecākiem, skolotājiem un bibliotekāriem, bērnam pašam paliek tiesības izvēlēties. Bet šeit rodas problēma, kā ieinteresēt bērnus lasīšanā un aizraut viņus ar to, lai nebūtu pretrunu ar viņu interesēm.

Vieglāk tas izdodas, ja mājās lasa vecāki. Mājās pastāv īpatnēja atmosfēra, kurā bērni saņem dzīves pieredzi no tuvākajiem cilvēkiem un kopā apgūst dzīves pieredzi, tajā skaitā arī zināšanu krāšanā, kurā viens no svarīgākajiem informācijas iegūšanas veidiem ir lasīšana. Ģimene ieliek lasīšanas pamatu, kas tālāk attīstās skolā.

Skolu bibliotēku sadarbība ar tautas bibliotēkām

Jāatzīmē, ka skolu bibliotēkas ir vairāk orientētas uz izglītību mācību procesā skolā un tās bibliotēkas nevar pilnīgi apmierināt augstāk minētas prasības. Šajā gadījumā ir vērts padomāt par kādu variantu, kas varētu atrisināt šo problēmu.

Tautas un skolu bibliotēku klients ir viens - bērns. Šis apstāklis nosaka sadarbības iespēju. Sarežģītajā tirgus attiecību pasaulē bērnu publiskās bibliotēkas un skolu bibliotēkas ir konkurenti par pakalpojumu sniegšanu saviem klientiem. Tomēr tām kā radniecīgām iestādēm ir jāstrādā kopā. Tas atvieglo gan publisko bibliotēku darbu ar skolām,

gan paplašina skolu bibliotēku iespējas savu funkciju izpildē.

Var atrast daudz iespēju šo bibliotēku darba koordinācijai un kooperācijai. Galvenais nosacījums - veidot ciešākus kontaktus, plānot un prognozēt sadarbību, organizēt kopīgus pasākumus, izstādes, grāmatu nedēļas, lasīšanas projektus.

Iekšējā komunikācija

Skolas darbību ietekmē daudzi faktori: gan politiski ekonomiskie, gan psiholoģiski socioloģiskie. Tāpēc skolai ir noteikta struktūra, kas nodrošina tās darbību.

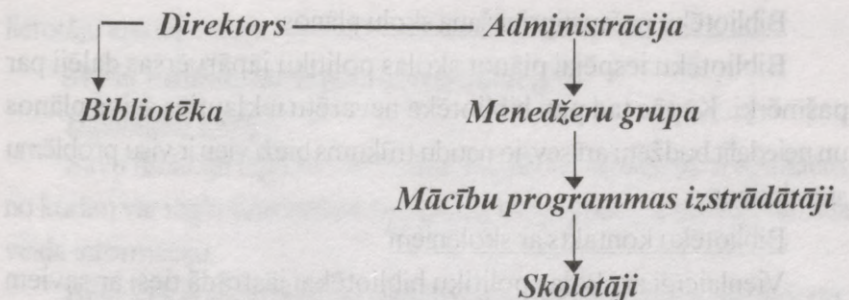
Izglītības sniegšana

<i>Direkcija</i>
<i>Pedagogi</i>
<i>Bibliotēka</i>
<i>Citi</i>

Bibliotēkas primārais uzdevums ir nodrošināt mācību procesu. Citas bibliotēkas funkcijas (kā literatūras atlase un apstrāde) nepieciešamas, lai ātri un precīzi īstenotu primāro uzdevumu.

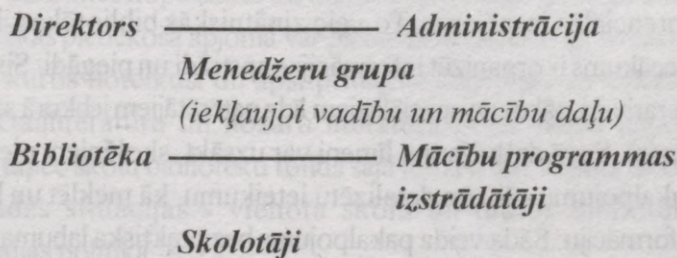
Skolai kopumā jābūt ieinteresētai, lai bibliotēka kļūtu par efektīvu skolēnu informacionālo vajadzību apmierināšanas avotu. Skolotājiem, administrācijai un bibliotēku speciālistiem savstarpēji sadarbojoties, jāplāno labāku skolas funkcionālo vajadzību programma. Nepieciešama skolas bibliotēku integrējoša struktūra.

Eksistē struktūra, kas bibliotēku izolē:

Šajā gadījumā bibliotēka nepiedalās skolas darbības plānošanā. Tas nosaka bibliotēkas pasivitāti un atrautību no skolas dzīves. Tas ir vēl viens pierādījums skolu bibliotēkas pasivitātei un attīstības bremzēšanai.

Otra darba shēma ir kustīgāka un dabiskāka. Tā neierobežo darbu, bet atļauj strādāt, izmantojot visu prāta potenciālu:

Skolu struktūras funkcionēšana

Direktors, mācību daļas pārstāvji un atbildīgie skolotāji (skolu vadības kodols) var sapulcēties katru dienu. Paplašinātu sapulci var rīkot reizi nedēļā. Bet skolu bibliotēka var piedalīties jebkuru operatīvu vai stratēģisku lēmumu līmenī.

Bibliotēkai jāiedala ne tikai «kaut kādu vietniņu» skolā, bet obligāti jāuztic tai vadīt skolu politiskos aspektus un risināt attiecīgās problēmas.

Bibliotēku pašapstiprināšana skolu plānos

Bibliotēku iespējai plānot skolas politiku jāpārvēršas daļēji par pašmērķi. Kāpēc tad pati bibliotēka nevarētu iekļauties šajos plānos un neiedalīt budžetu arī sev, jo naudu trūkums bieži vien ir visu problēmu stūrakmens.

Bibliotēku kontakts ar skolēniem

Vienlaicīgi ar skolas politiku bibliotēkai jāstrādā tieši ar saviem apmeklētājiem - skolēniem. Sniedzot informāciju, bibliotēkām jāizstrādā jaunus attiecību noteikumus. Pamatā var likt savas politikas paņēmienus, kas attiecas uz skolēnu izglītības un profesionālās orientācijas, konsultatīviem un ieteicošiem pakalpojumiem.

«Informācijas māksla» - barjeru iznīcināšana

Vispirms pašai bibliotēkai brīvi jāoperē ar informāciju un jāatklāj jaunas komunikācijas iespējas. Pareizi jāorganizē informācijas apstrāde un kārtošana. Pašlaik tas ir tikai laika un tehnoloģiju jautājums. Potenciālās iespējas ir. To veic zinātniskās bibliotēkas, kuru tiešais pienākums ir organizēt informācijas apstrādi un piegādi. Sistēma strādā hierarhiski, sākot no speciālistiem līdz patērētājiem jebkurā sagatavotības līmenī. Savā darbā jaunu līmeni var uzsākt, skolēniem piedāvāt jaunu pakalpojumu - īsu un detalizētu ieteikumu, kā meklēt un lietot iegūto informāciju. Šāda veida pakalpojums bez praktiska labuma paralēli dod iespēju ieinteresēt skolēnus bibliotēku un informācijas zinātnēs.

Viena no svarīgākajām skolu bibliotēkas funkcijām ir mācību procesa nodrošinājums ar mācību materiāliem. Šo funkciju var pilnveidot, veidojot kontaktus ar skolotājiem un sniedzot visus papildmateriālus, vai organizēt to iegūvi, ja bibliotēkā nepieciešamo materiālu nav.

Šo darbu jāizpilda profesionāļiem. Informācijas brīvai kustībai jāizmanto visas iespējas, lai nerastos barjera starp informācijas bagātu cilvēku un cilvēku, kuram tās nav. Tas ir vissvarīgākais jautājums laštāju/

lietotāju apkalpošanā.

Skolu bibliotēku ārējas komunikācijas

Bibliotēku mērķis

Savu funkciju izpildei bibliotēkai pietrūkst sadarbības ar iestādēm, no kurām var iegūt finansiālu atbalstu, nepieciešamos materiālus, dažāda veida informāciju.

Bibliotēkai «jāizdzēš» savas informacionālās robežas un barjeras, un jāatklāj brīvas komunikācijas. Tas ir īstais mērķis jebkurai bibliotēkai, tajā skaitā skolas bibliotēkai.

Sadarbība ar tautas bibliotēkām lasīšanas popularizēšanā

Vislabāk skolu bibliotēkām sakari veidojas ar radniecīgām iestādēm - bērnu bibliotēkām.

Praktiski notiek bērnu bibliotēku aktīva darbība skolu vidē. Savukārt skolu bibliotēkas nodrošina tautas bibliotēkas ar lasītājiem.

Kā var darboties kopā skolu un tautas bibliotēkas? Reālajā dzīvē skolu bibliotēkas pietiekošā apjomā var piedāvāt skolēniem tikai mācību materiālus, kurus noteikusi un apstiprinājusi Izglītības un zinātnes ministrija. Daiļliteratūra un nozaru literatūra prasa lielus naudas izdevumus, tāpēc skolu bibliotēku fonds šajā jomā ir ierobežots. Ir cita izeja no šādas situācijas - vienota skolu un tautas bibliotēku komplektēšanas politika.

Skolu bibliotēkas atrodas iestādēs, kur bērni pavada ap 8 stundām katru dienu. Šīs stundas skaitās visaktīvākās bērnu dzīvē, kas labi ietekmē zināšanu uztveri. Pēc skolas bērnu spējas jau koncentrējas uz atpūtu un salīdzinoši mazs bērnu procents pēc skolas apmeklē bibliotēku (ja vien nav kāds speciāls uzdevums vai eksāmeni).

Skolu bibliotēkai ir burvīga iespēja popularizēt tautas bibliotēkas piedāvātos krājumus, paaugstināt bērnu interesi lasīšanai un līdz ar to palīdzēt attīstīt bērnu kultūras līmeni.

Citu aktivitāšu attīstība

Bez lasīšanas bērniem skolas vecumā ir interesanti grupā apmeklēt kādu pasākumu. Skolu bibliotēkas uzdevumos ietilpst dažādu pasākumu, izstāžu, koncertu, konkursu, svētku svinību organizēšanā. Aktīva darbība dod skolu bibliotēkām tiesības eksistēt.

Bibliotēkas var izmantot tieši kā labu organizētāju. Bet tādā situācijā tieši bibliotēkai jāizpēta bērnu pasākumu «tirgu» un tad jāpiedāvā bērniem šādas iespējas (piemēram: aicinot sadarbībā teātra studiju vai organizējot dzejas vakaru; sarīkojot izbraukumu pa vēsturiskām vietām vai tūrisma ekskursiju; kāda uzņēmuma, iestādes apmeklējumu). Pasākumu plāns jāsaskaņo ar skolotājiem, direkciju un jāapstiprina skolas gada plānos.

Skolu bibliotēkām ir vērts ne tikai gausties par naudas trūkumu, bet, liekot lietā fantāziju un attiecīgas iespējas, pierādīt savas eksistences nozīmi.

Skolu bibliotēka kā informācijas centrs

Jaunas tehnoloģijas, datorizēta datu kārtošana, Internets ir jebkura mūsdienu cilvēka nepieciešamība. Daudzām skolu bibliotēkām tas nav reāli pieejams līdzekļu trūkuma dēļ.

Skolēnu darbības pamatmērķis ir izglītības iegūšana. Bibliotēkas organizē informāciju par mācību iestādēm, kur varētu turpināt mācīties. Tādējādi bibliotēkai ir reklāmas aģenta loma.

Ideālam informācijas centram jāsniedz jebkura informācija par jebkuru jautājumu. Skolu bibliotēkai kā specializētam informācijas centram jāsniedz specifiska informācija. Pēc savas būtības bibliotēkām ir liels potenciāls kā labam informācijas izplatītājam. Sekojot socioloģiskām aptaujām, var secināt, ka bibliotēkas varētu attīstīt jebkuras politikas teoriju.

Reklamējiet izglītību! Šodien šāda veida reklāma ir lietderīga arī Latvijā, jo starp mācību iestādēm sākas konkurence. Pagaidām šī

reklāma ir brīvprātīga un bezmaksas, bet varētu kļūt par ienākumu avotu.

Informācijas centrs var piedāvāt bērniem norādi visos pasākumos, no kuriem daži minēti iepriekš. Laba ideja - iepazīstināt bērnus ar vienaudžiem no citām skolām un strādāt kā draugu klubam (piemēram: savākt adresu un telefonu datu bāzi un aicināt skolēnus sarakstīties gan pilsētas, valsts robežās, gan nodibināt kontaktus ar skolām ārzemēs un tāda veidā uzzināt par mācību iespējām citās valstīs). Vajadzētu izvērst Internet un datoru tehnoloģiju iespējas šāda veida darbībā, bet iesākt var arī bez tiem.

Varam secināt, ka gan iekšējas, gan ārējās komunikācijas dalībniekiem jāpārzina jauna māksla - informacionālā, un jāizmanto tā kopā ar personīgo fantāziju un improvizāciju, jo visiem ir dota iespēja atrast īstu risinājuma ceļu savu mērķu piepildījumam.

Lai visa sistēma strādātu bez īpašām problēmām, liela uzmanība pievēršama komunikācijām un attiecībām, lai panākums vienā laukā varētu palīdzēt atrast ceļu problēmu risināšanai otrā, lai visas durvis būtu atvērtas prātam un sapratnei.

Izmantotie avoti:

1. Kinnell M. *Relationships and communication// Managing library resources/ ed. by M. Kinnell. - London, 1994. - P. 95 - 111.*

2. Qyno E. *Cooperation between school libraries and public libraries to promote enjoyment of reading: Experiences from Barum, Norway// School libraries worldwide/ Ed. by D. Oberg - 1996. - Vol. 2.; Nr. 1. - P. 9 -13.*

MARUTA BIRZNIECE, *M.Sci.Soc.*

SKOLAS BIBLIOTĒKAS ATTĪSTĪBAS IESPĒJAS

Mūsdienu sabiedrība prasa garīgi bagātu, patstāvīgi domājošu, radošu, strādātprotošu personību. To spēj nodrošināt laba izglītība. Skolas bibliotēkas attīstības līmenis ir viens no objektīviem izglītības kvalitātes rādītājiem. Nepietiekamas izglītības politikas rezultātā Latvijā tam netiek pievērsta vajadzīgā uzmanība.

Skolēnu un skolotāju informacionālo vajadzību un nodrošinājuma izpēte uzskatāmi pierāda, ka par skolu bibliotēku tālāktīstību jādomā neatliekami (1). Tas veicams divos līmeņos: valsts un katras skolas līmenī.

Skolas līmenī bibliotēkas attīstība atkarīga no skolas politikas. Tikai nedaudzas skolu bibliotēkas integrējušās mācību procesā un kļuvušas par informācijas centriem. Daudzas turpina saglabāt savu tradicionālo vietu izglītības procesā. Citās valda nogaidoša pozīcija: kādu virzienu, modeli izvēlēties, lai atbilstu jaunajam mācību saturam. Jāpiebilst, ka Latvijas skolu bibliotēkas ilgu gadu veikušas arī kultūras centra funkcijas skolā. Skolas bibliotēka ir un paliek viens no nozīmīgākajiem lasīšanas veicinātājiem. Tā var sekmēt tādu jēdzienu kā "lasīšana prieka pēc" arī šodien.

Laikā, kad masu kultūras un subkultūras spiediens, TV ietekme, jūtami degradētā sabiedrība, ētiskā un estētiskā vide, plašās un brīvās mācību satura izvēles iespējas neveicina lasīšanu, skolas bibliotēkai kā kultūras centram ir īpaša loma.

Šī laika ekonomiskā situācija rāda, ka, lai kādu attīstības ceļu ietu konkrētā skolas bibliotēka, tas prasa skolas iekšējo, vēl neizmantoto, neapzināto rezervju iesaistīšanu bibliotēkas pilnveidošanā. Dažas no tām: skolas bibliotēkas automatizācija; fondu kvalitātes uzlabošana;

bibliotekāro, bibliogrāfisko un informācijas zināšanu apgūšana; profesionālu kadru izvēle u.c. var sekmēt jebkuras skolas bibliotēkas attīstību.

Skolas bibliotēka un automatizācija

Informācijas eksplozija 20. gadsimta beigās nozīmē to, ka svarīga ir prasme uzdot pareizos jautājumus, atrast un analizēt vajadzīgo informāciju. Skolu bibliotēku informatīvās apgādes reorganizācija, tradicionālo un elektronisko tehnoloģiju izmantošana ir objektīva nepieciešamība.

Citu valstu skolu bibliotēku darbā uzsvars informācijas meklēšanā pārgājis uz līnijrežīma un CD-ROM datu bāzēm, kuras kļuvušas par bibliogrāfisko un uzziņu informācijas avotu. Piemēram, Anglijas skolu bibliotēku informacionālo nodrošinājumu veido divas sistēmas:

✓ bibliotēkas vadīšanas sistēma - tā ļauj skolēniem un skolotājiem orientēties daudzajās rubrikās, detalizētos priekšmetu rādītājos, autoros, nosaukumos. Sistēma piedāvā modernas referēšanas iespējas, sniedz precīzus katalogizācijas datus.

✓ datu bāzu sistēma - sastāv no dažādām bibliogrāfisko un uzziņu datu bāzēm. CD-ROM tiek uzskatīti par galvenajiem elektroniskās informācijas avotiem. Vairāk izmantotie ir laikrakstu fonda ikgada diski un citi periodikas komplekti. Datu bāzēs pieejami "pelēkās literatūras" fondi (nepublicētie materiāli), vietējie skolas mācību materiāli, kā arī bibliogrāfiskie retumi un skolas arhīva materiāli. Tāpat sistēma piedāvā pieeju tādām datu bāzēm kā "BOOK BANK", "LEICESTESHIRE", "GATEWAYS", kas ir līnijrežīma pakalpojumi. Lietotāju informacionālās vajadzības tiek nodrošinātas, izmantojot arī grāfistu bibliotēku elektroniskos pakalpojumus un starptautisko informācijas tīklu Internet (10).

Automatizēto sistēmu ieviešana Latvijas skolu bibliotēkās

galvenokārt atkarīga no skolas finansiālajām iespējām. Zināma rosība šajā jomā ir sākusies. Ir sekmīgi pārvarēta psiholoģiskā barjera - vairākas skolu bibliotēkas sadarbojas ar skolas informātikas kabinetu, nodrošinot mācību procesa praktisko daļu. Nedaudzās skolu bibliotēkās ir iegādāta IIS ALISE, nodrošināta pieeja Internet tīklam.

Rīgas Komerckkola veikusi Internet iespēju izpēti ar mērķi palīdzēt citām skolām to izmantot mācību procesā. WWW sistēmā skolotāji izveidojuši eksperimentālās stundas ģeogrāfijā, vēsturē un mākslas vēsturē. Šo virtuālo stundu tēmas var izmantot gan skolotāji stundu laikā, gan skolēni patstāvīgam darbam, izmantojot tām skolas bibliotēkas. Skolēni ir iemācījušies strādāt ar informāciju, novērtēt tās svarīgumu, atlasīt no liela apjoma tikai vajadzīgo, apkopot un sistematizēt materiālu (4).

Rīgas pilsētas skolu valdes bibliotēkā instalēta IIS ALISE, kura līdztekus ar iekšējo bibliotekāro procesu automatizāciju kalpo kā bāze skolu bibliotēku iepazīstināšanai ar programmas darbību praksē.

Skolu bibliotēku automatizēto sistēmu un tīkla projektēšanas un ieviešanas pasākumiem neapšaubāmi jāklūst par vienu no valsts prioritātēm izglītības jomā. Zaudēt var nākotnē, neieguldot tagad.

Fondu komplektēšana

Skolēnu un skolotāju informacionālo vajadzību nodrošinājums atkarīgs no bibliotēkas fonda atbilstības skolas profilam, vajadzībām un iespējām. Izglītības reforma būtiski mainījusi skolu bibliotēku fondu saturu, tādēļ šodienas apstākļos fondu veidošana iegūst jaunu nozīmi.

Komplektēšana ir viens no pamatprocesi bibliotēkas fonda veidošanā. Tā ir plānveidīga un sistemātiska fonda papildināšana ar dokumentiem, atbilstoši bibliotēkas uzdevumiem un lietotāja vajadzībām.

Skolas bibliotēkas fondu komplektēšana notiek divos virzienos: mācību dokumentu fonda veidošana; nozaru un daiļliteratūras fonda komplektēšana. Skolas bibliotēkas komplektēšanas sistēmas būtiskākie

elementi ir fondu papildināšanas paņēmieni:

- ✓ dokumentu iepirkšana - atvēlēto līdzekļu ietvaros tas tiek realizēts gan specializētajos centrālajos iepirkšanas avotos, piemēram, Bibliotēku kolektorā; gan grāmatu veikalos, grāmatu tirdzniecības bāzēs un izdevniecībās;
- ✓ parakstīšanās - šādā veidā komplektē kopoto rakstu sējumus, periodiskos izdevumus;
- ✓ bezmaksas iegāde - to sastāda dažādu sabiedrisko organizāciju, iestāžu un privātpersonu dāvinājumi;
- ✓ savstarpēja dokumentu apmaiņa - samērā maz lietots paņēmiens fondu papildināšanai -
- ✓ starp skolu bibliotēkām galvenokārt notiek mācību grāmatu apmaiņa;
- ✓ dokumentu aizvietošana (nozaudēto vietā).

Skolu bibliotēku apgādes avotu izvēli nosaka bibliotēku finansējuma dažādie veidi un iespējas. To veido:

- ✓ pirmkārt, valsts budžetaniecīgie asignējumi (1996./97. m.g. valsts piešķirtā summa grāmatu iegādei bija 1,70 Ls uz vienu skolēnu, tas ir 1/4 daļa no nepieciešamās naudas summas). To sadala ar Skolu valžu starpniecību, vairumā gadījumu pēdējiem demonstrējot nekompetenci konkrētās skolas informacionālajās vajadzībās;
- ✓ otrkārt, pašvaldību piešķirtie līdzekļi skolas bibliotēkas attīstībai. Piemēram, Siguldas ģimnāzijā par pašvaldības līdzekļiem izveidots informācijas centrs ar bagātīgu informatīvo līdzekļu fondu;
- ✓ treškārt, sponsoru un privāto personu ziedojumi. Ir piemēri (Talsu r., Rīgas r.), ievērojamu līdzekļu ziedojumiem skolas bibliotēku fondu papildināšanai.

Skolu bibliotēkām fondu komplektēšanas procesā jāstopas ar virkni grūtību.

Vecās apgādes sistēmas sabrukums un cenšanās izveidot jaunu sistēmu

Komplektēšanas avotu loks ir krietni palielinājies: no 245 apgādiem un izdevniecībām, kuras darbojas Latvijā, 32 izdod mācību grāmatas un mācību palīg līdzekļus. Nozīmīgākie izdevēji ir "Zvaigzne ABC", "RaKa", "Pētergailis", "Mācību apgāds", "Mācību grāmata", "Lielvārds" u.c.

Tā kā skolu bibliotēku fondus papildina nozaru literatūra un daiļliteratūra bērniem un jauniešiem, avotu daudzums sen pārsniedz bibliotekāra iespējas.

Bibliotēku kolektors pilda pasīvā starpnieka lomu pašreizējos apstākļos, kas noved pie jau tā dārgās literatūras sadārdzināšanās. Aktivizējas Rīgas grāmatu bāzes darbība, izdevniecību un apgādu tirdzniecība ar ievērojamām atlaidēm. Tas ir risinājums Rīgas pilsētas un tās apkārtnes skolu bibliotēkām, bet ne lauku rajoniem.

Operatīvās un analītiskās informācijas trūkums par valsts grāmatu tirgu

Pie pašreizējā nepietiekošā finansējuma būtu svarīgi pārdomāti tērēt to nelielo naudas summu, kas ir konkrētās bibliotēkas rīcībā. Ja agrāk visa perspektīvā bibliogrāfiskā informācija saplūda Bibliotēku kolektorā, tad tagad šajā jomā ir pilnīga nesakārtotība. Kopš 1994. gada reizi mēnesī iznāk Grāmatizdevēju asociācijas dibināts reklāmas žurnāls "Grāmatu Apskats". Tomēr tajā atrodama informācija ir nepilnīga, jo atspoguļo tikai to izdevniecību grāmatas, kas ir Grāmatizdevēju asociācijas locekles (aptuveni 14%) (2).

Latvijas Nacionālās bibliotēkas Bibliogrāfijas institūts izdod iknedēļas informatīvo biļetenu "Jaunās Grāmatas". Tas uzrāda samērā novecojušu informāciju bez iespieddarbu anotācijām.

Vairākās valsts Skolu valdēs ir izveidoti informācijas kabineti, piemēram, Rīgas rajonā. Tie sagatavo un izsūta rajona skolām jaunākās

pedagoģiskās un mācību literatūras sarakstus. Arī šī informācija nav operatīva. Apšaubāma ir šāda kabineta lietderība Rīgas apkārtnē, jo skolas labprāt izmanto izdevniecību tiešos pakalpojumus, arī informatīvos. Pieļaujams, ka informācijas centru darbība lauku rajonu Skolu valžu sastāvā atrisinātu virkni problēmu skolu bibliotēku darbā.

Masu mediju sniegtā informācija ir nesistemātiska, tā nespēj nodrošināt skolu bibliotēkas ar operatīvu un kvalitatīvu informāciju.

Nav izstrādāti fondu atlases kritēriji

Lielas problēmas rada mācību grāmatu atlase, jo skolēnu un skolotāju informacionālās vajadzības bieži neatbilst Izglītības un zinātnes ministrijas ISEC noteiktajiem grifiem. Vairumā valstu tāda sistēma nepastāv, bet, ja pastāv, tad izdevēju asociācijas un mācību grāmatu institūti pret to cīnās, jo mācību grāmatu apstiprināšana kādā varas struktūrā ierobežo autoru un izdevēju brīvību. ISEC šo grifēšanu sāk piemērot nevis par satura, bet gan par finansēšanas kritēriju. Piemēram, skolas bibliotēkas sērija "Vajadzīga grāmata" ir veidota atbilstoši skolu mācību programmām, ir maksimāli lēta, ar komentāriem, bet nav grifēta. Tas pats attiecināms uz vārdnīcām un komplektizdevumiem ar kasetēm.

Anglijā, piemēram, nepastāv grāmatu grifēšana, bet ir Nacionālā mācību programma, un jebkurš izdevējs ir maksimāli ieinteresēts atsaukties tās prasībām (9).

Nozaru un daiļliteratūras atlasi skolu bibliotēkām apgrūtina grāmatu tirgū pieejamo populāro daiļliteratūras žanru daudzveidība, iepazīšanās ar jaunām sērijām un autoriem.

Skolas bibliotekārs ne vienmēr ir gatavs profesionāli un psiholoģiski uzņemties atbildību par fonda veidošanas kvalitāti mūsdienu sarežģītajos tirgus un konkurences apstākļos. Sekmīga sadarbība ar priekšmetu metodiskajām komisijām var uzlabot skolas bibliotēkas fonda kvalitāti.

Izpētot mūsu valsts skolu bibliotēku apgādi ar dokumentiem, kā arī citu valstu pieredzi, jāatzīst, ka :

1) to kavē Latvijas valdības pasīvā attieksme pret izglītības un bibliotēku lietām;

2) trūkst informācijas par izdevējprodukcijas tirgu. Daudzās valstīs (Zviedrijā, Šveicē u.c.) darbojas speciālas iestādes, kas apzina izdevniecību piedāvājumus, sastāda ekspresinformāciju, iesien un apstrādā ienākošos dokumentus. Par šāda skolu bibliotēku centra jeb dienesta pastāvēšanu vajadzētu domāt arī Latvijā.

3) pašreizējos apstākļos skolas bibliotekāram jāveic vairākas funkcijas vienlaicīgi: eksperta - spēja novērtēt fonda stāvokli; kumulatīvā - informācijas par dokumentu plūsmu, fondu, skolēnu un skolotāju informacionālajām vajadzībām iegūšana un apkopošana; kā arī vairākas psiholoģiskās un sociālās lomas.

Neraugoties uz minētajām problēmām, skolas bibliotēkas fonda komplektēšana ir viens no nozīmīgākajiem pasākumiem, kam jāveltī maksimāla uzmanība un līdzekļi gan valsts, gan skolas līmenī.

Bibliotekāro, bibliogrāfisko un informācijas zināšanu apmācība

Izglītības procesa sekmīga īstenošana nav iedomājama bez prasmes un iemaņām dažādu informācijas avotu izmantošanā. Uzziņu dokumentu izmantošana, prasme izvēlēties, uztvert un novērtēt literāro darbu, bibliogrāfiskā orientēšanās u.c. ir nozīmīgi lasīšanas kultūras rādītāji, ko skolā var veicināt ar bibliotekāro, bibliogrāfisko un informācijas zināšanu apmācību.

Latvijā ir uzkrāta zināma teorētiska un praktiska pieredze bibliotēkmācības organizēšanā. Diemžēl, vairumā gadījumu par to runājam pagātnes formā (ar Izglītības ministrijas rīkojumu 1976.g. bibliotekārās stundas bija noteiktas kā obligātas nodarbības vispārizglītojošo skolu 1.-9. klasei). Šodien tikai nedaudzās skolās, pateicoties skolu bibliotekāru iniciatīvai un skolas vadības atbalstam, bibliotēkmācība notiek kā fakultatīvās nodarbības.

Citu valstu pieredze rāda, ka Skandināvijas valstīs maz domā par speciāliem pasākumiem bibliotekāro, bibliogrāfisko un informācijas zināšanu popularizēšanā. Tas vairāk ietilpst citu pasākumu kompleksā, piemēram, Zviedrijā skolas bibliotēkā nonāk jau daļēji sagatavots bibliotēkas lietotājs. Pirmo uzaicinājumu apmeklēt savu bibliotēku bērni saņem jau 8 mēnešu vecumā kopā ar kādu jaunu pasaku grāmatu vai A.Lindgrēnes darbu. Iepazīšanās ar bibliogrāfiskajiem līdzekļiem notiek ar literāro žurnālu starpniecību. Iemaņas to izmantošanā tiek gūtas praktiskās darbošanās rezultātā. Svarīgi, lai bērns bibliogrāfisko materiālu paņem rokās, tālāk darbojas jau pazīstami literāro darbu varoņi, kuri vienkāršā un saprotamā veidā iepazīstina ar grāmatām (7.).

Zviedru kolēģi atbalsta arī bibliotēkmācības stundas, tajās rotaļu veidā apgūst informācijas meklēšanas ceļus. Vidusmēra zviedru skolēnam nav pacietības lasīt, tādēļ bibliotekārs iet klasē, stāsta, lasa, rāda (5).

Islandē skolas bibliotēka daļēji pārtapusi par "rotaļlietu bibliotēku". Skolēni izmanto informatīvās spēles, arī datorprogrammas bibliotekāro un informācijas zināšanu apgūvē (6).

Anglijas skolu bibliotēkās daudz domā par iespiesto bibliotekāro un bibliogrāfisko zināšanu popularizēšanu skolēniem ar speciālu izdevumu palīdzību. Viņiem adresētas sērijas "How to use a library" krāsainās bilžu grāmatas. Šie izdevumi pamatoti uzskatāmi par bibliotekāro zināšanu rokasgrāmatām un pielīdzināti mācību grāmatām. Vairākas nodaļas veltītas grāmatas struktūras iepazīšanai: vāks, muguriņa, lappuses, ilustrācijas, titullapa, burtu veidi, grāmatas uzziņu aparāts u.c. Klasifikācijas sistēma, grāmatu kārtojums fondā alfabētiskā kataloga izmantošana skaidrota ar zīmējumiem, skaitāmpanti "atsvaidzina" alfabētu. Katras grāmatas beigās ir skolas bibliotēkas ielīme ar tās lietošanas noteikumiem. Pirmā iepazīšanās ar skolas bibliotēkām Kembridžā notiek ekskursijas veidā. Skolēni to pieņem gan kā stundu

norises, gan izklaides un atpūtas vietu. Jau bibliotēkas telpu noformējumā ir iekļauti bibliotekāro zināšanu elementi. Bibliogrāfisko līdzekļu izstādes, plakāti u.c. materiāli rosina skolēnu izmantot bibliotēku (8).

Bibliotekārajā periodikā sniegti arī vairāki interesanti pieredzes materiāli par bibliotekāro un bibliogrāfisko zināšanu apmācību Krievijas skolu bibliotēku praksē. Kemerovas skolās bibliotēkmācība iekļauta informātikas un kultūras vēstures kursa sastāva. Zināšanu apguvei ir vairāki posmi:

1) iemaņu un zināšanu apguve jebkuras informācijas uztveršanai (atmiņa, uzmanība, koncentrēšanās spēja u.c.);

2) iepazīšanās ar dažādiem dokumentu tipiem un veidiem;

3) apgūt uzziņu-informatīvo aparātu (katalogi, kartotēkas, bibliogrāfiskie līdzekļi);

4) informācijas meklēšanas apguve un automatizēto sistēmu izmantošana informācijas meklēšanā;

5) analītiski sintezējošā informācijas apstrāde, apskatu sagatavošana, literatūras sarakstu sastādīšana u.c.

Apmācības procesā kā prakses vietu izmanto skolas bibliotēku (12).

Šodienas informacionālie apstākļi izvirza jaunus uzdevumus arī skolotāju apmācībai. Daudzviet pārmaiņas sākušās un norit divos virzienos: jauno tehnoloģiju apgūšana (datorizācija) un informācijas sabiedrības pedagoģisko un psiholoģisko problēmu risināšana.

Igaunijā domā par skolotāju bibliotekāro, bibliogrāfisko un informācijas zināšanu apmācību. Tartu universitātes Pedagoģijas fakultātes studentiem ir iespēja apgūt izvēles kursu "Mediji un personība", kura mērķis ir nodrošināt informācijas plūsmas izpratni skolēnu un skolotāju darbībā. Topošie skolotāji uzkrāj starta materiālu un metodiskās zināšanas savlaicīgai, kvalificētai palīdzībai vecākiem jauno lasītāju un teleskatītāju audzināšanā. Studenti apgūst metodiku

skolēnu informacionālo vajadzību izzināšanai un nodrošināšanai (11).

Diemžēl Latvijā topošo skolotāju bibliotekārā un informacionālā izglītošana nenotiek nevienā pedagoģiskajā augstskolā vai fakultātē. Nākotnes risināmo problēmu lokā ir arī skolotāju tālākizglītība bibliotekāro, bibliogrāfisko un informacionālo zināšanu jomā. Skolotājs var kļūt par palīgu gan skolas bibliotekāram, gan skolēnam informācijas ieguvē.

Bibliotekāro, bibliogrāfisko un informācijas zināšanu iegūšana mūsdienā apstākļos ir viens no svarīgiem priekšnoteikumiem ceļā uz informācijas sabiedrību. Katrā valstī ir sava īpaša bibliotēku politika un kultūras ētika, t.i., ko vienā valstī uzskata par labu, citai tas neder. Latvijā uzkrātā iepriekšējo gadu pieredze pierāda, ka bibliotekāro, bibliogrāfisko un informacionālo zināšanu apmācība ir katras skolas iekšējā, šobrīd vēl maz izmantotā rezerve kvalitatīvai izglītības iegūšanai.

Izmantotie avoti:

1. Birzniece M. *Skolas bibliotēkas iespējas izglītības satura īstenošanā: Maģistra darbs.* - Rīga: LU BIK, 1997. - 93 lpp.
2. *Grāmatniecības katalogs '96: Nozares adresu grāmata.* - Rīga: Grāmatu Apgāds, 1996. - 208 lpp.
3. Rune M. *Risinājumi un ieceres skolas bibliotēkas pilnveidošanā: [Siguldas ģimnāzijas metod. centra vad. pieredze] // Skolotāja pieredze: Metod. rakstu krāj.* - 1995. - Nr. 5. - 110. - 111. lpp.
4. Sukovska S. *Internet skolā: informācijas ēras sākums // Izglītība un Kultūra.* - 1996. - 19. dec. - 11. lpp.
5. *Tretjakova S. Trīs dienas Tallinā: konference, Skolēns. Bibliotēka. Informācija // Izglītība un Kultūra.* - 1994. - 9. jūn.
6. Hannesdotir S.K. *Survey of elementary School Libraries Iceland, 1989-1990 // Scandinavian Public Library Quarterly.* - 1991. - Vol. 24, Nr. 2. - P. 9.-14.
7. Olsson L.T. *The School-Library connection on Gotland // Scandinavian Public Library Quarterly.* - 1991. - Vol. 24, Nr. 2. - P. 5.-8.
8. Reid I., King P. *Curriculum developments and learning resources: needs and priorities // Managing Library resources in Schools / ed. by M. Kinnell.* - London: LAP, 1996. - P. 5.-23.

9. *School development plans: School Libraries at Work / P.Heeks, M.Kinnell // Library and Information Research Report.* - 1996. - P. 14.-17.

10. Tilke A. *Managing change in School Libraries // New Library World.* - Vol.96,Nr.1121. - P. 15.-23.

11. Васильченко Л. *Новые информационные условия и перемены в содержании подготовке учителей // Современная основная школа: Тезисы науч.конфер.* - Лиеная: Лиенайслая Пед. акад., 1996. - 136 с.

12. Мартынова Е. *Классы информационной культуры в школах г. Кемерово // Библиотекосведение.* - 1994. - № 4(6). - С. 97.-100.

ULDIS ZARIŅŠ, *B.Sci.soc.*

SKOLU BIBLIOTĒKU AUTOMATIZĀCIJA

Mūsu sabiedrības dzīvē nenovēršami ienāk informacionālās tehnoloģijas, aizvien krasāk izmainot cilvēka vidi, veidu, kā cilvēks strādā, mācās un atpūšas. Šīs pārmaiņas skar arī skolu bibliotēkas, pašlaik varbūt vēl tikai nedaudz un ne sevišķi efektīvi, bet jāraugās nākotnē (jo Latvijas skolu un to bibliotēku automatizācija nenoliedzami vēl ir tikai nākotnes jautājums), jāpētī citu valstu pieredze, ASV un citu attīstīto valstu skolu bibliotēku pieļautās kļūdas un gūtos panākumus, un jādomā par iespējām, ko automatizācija paver Latvijas skolām. Daži varbūt teiks, ka datori skolas bibliotēkā ir lieka greznība un ka bez tiem skolas bibliotēka var gluži labi iztikt - gan pašlaik, kad naudas nepietiek ne fonda komplektēšanai, ne skolotāju algām, gan nākotnē. Tomēr neaizmirsīsim, ka skolas liek pamatus mūsu nākotnei - kāda būs skola šodien, tāda arī būs sabiedrība rīt. Bet rīt bez prasmēm strādāt ar modernām tehnoloģijām, ar to palīdzību kā meklēt, tā arī radīt informāciju mūsu bērni diez vai spēs sekmīgi likt pamatus informācijas sabiedrībai. Tādējādi var teikt, ka no spējas atrisināt mūsu skolu un to bibliotēku

automatizācijas problēmu ir tieši atkarīga arī mūsu valsts nākotne. Protams, šodienas smagajā finansiālajā situācijā skolai nopirkt kaut vienu visvienkāršāko datoru ir nereāls sapnis. Skolas ar to pašreizējo vājo finansējumu no budžeta līdzekļiem nevar pat mēģināt sākt risināt automatizācijas jautājumus.

Šī jautājuma risināšanā, pirmkārt, ir jāmaina domāšana valstiskā līmenī, izvirzot skolas kā prioritāros objektus valsts datortīkla izveidē un skolu bibliotēku automatizāciju kā primāro jautājumu, kas risināms skolās. Otrkārt, ir jāmaina domāšana pašās skolās, skolotāju un bibliotekāru vidū, jo pašlaik skolu darbinieki neapzinās šīs problēmas risināšanas nepieciešamību un iespējas, ko automatizācija var sniegt skolām. Ir svarīgi, lai paši skolu bibliotekāri atzītu pārmaiņu nepieciešamību, veidotu skolu bibliotēkas par skolu informācijas centriem to visplašākajā nozīmē, kurā koncentrēti visi skolas informacionālie resursi, ieskaitot lokālo datortīklu, kā arī spētu pārliecināt par to skolu administrāciju.

Skolu bibliotēkas veidojamas kā visu ar informācijas iegūvi saistīto procesu un visu ar informacionālo tehnoloģiju saistīto jautājumu balsts. Varētu šķist, ka mūsu nabadzīgajā valstī to nav iespējams paveikt pat pie labvēlīgas valsts informacionālās politikas. Arī "bagātie" amerikāņi atzīst, ka skolu automatizācija viņiem ir smags uzdevums, pirmkārt, jau tieši finansiāli. Arī viņu budžets ir ierobežots, tāpēc skolas bibliotekāram, risinot automatizācijas jautājumus, vienlaikus ir nepieciešams kļūt arī par finansiālo menedžeri, kurš meklē iespējas iegūt papildu finansējumu šī uzdevuma risināšanai. Amerikas apstākļos lielisks palīgs ir dažādie sabiedriskie, valstiskie un biznesa struktūru fondi un nevalstiskās organizācijas, kas labprāt palīdz finansēt dažādus skolu bibliotēku automatizācijas projektus. Diemžēl Latvijā vēl nav attīstījušās sabiedriskās naudas pārdales struktūras. Tomēr risinājumus var atrast vienmēr, kaut gan šī jautājuma risināšanas pamatā vajadzētu būt valstiskai

pieejai. Tas nozīmē, ka primārais šajā jautājumā ir attīstītas valsts informacionālās politikas izveide ar atbilstošu mehānismu automatizācijas projektu finansēšanai. Skolu bibliotēku automatizācijai šajā politikā būtu nepieciešams piešķirt prioritāru lomu, gluži tāpat, kā publiskajām bibliotēkām. Risinot šo jautājumu valstiski, mēs atrastos savā ziņā stipri izdevīgākā pozīcijā nekā amerikāņi, jo tas nodrošinātu šo jautājumu risināšanas standartizāciju un visu skolu nodrošināšanu ar vienāda līmeņa tehnisko aprīkojumu, kā arī tīkla centralizētu administrāciju, vadību un kontroli, tehnisko un metodisko atbalstu, kadru izglītošanu un vienotu sistēmas attīstību. Amerikā augstākais sadarbības līmenis ir štatu un apgabalu projekti, kuros skolu bibliotēkas mēģina atrast savu vietu. Mēs esam maza valsts un varam panākt vienotu nacionālo informacionālo infrastruktūru izveidi un vienmērīgu to attīstību.

Jebkurā gadījumā ignorēt šo attīstības virzienu būtu kļūdaini. Šī pieredze ir ņemama vērā pat tādā gadījumā, ja vēl nav iespēju īstenot šīs pārmaiņas. Pētot ārvalstu pieredzi, būtu vēlams jau tagad plānot automatizācijas ieviešanu un izmantošanu, meklēt tās optimālos variantus, pievērst šiem jautājumiem sabiedrisko domu un nodrošināt kaut vai morālo atbalstu skolas kolektīvā un vietējā sabiedrībā, veicināt domu apmaiņu ar kolēģiem Latvijā un citās valstīs. Pieredze rāda, ka jauno informacionālo tehnoloģiju ieviešana maina ne tikai skolu bibliotēku darbu, bet arī pašu mācīšanas un mācīšanās procesu būtību, formas un saturu. Līdz ar jauno informācijas tehnoloģiju izmantošanu mācību procesā radikāli mainās gan skolotāja, gan skolēna loma, zūd barjera starp skolēnu un skolotāju, skolotājam kļūstot drīzāk par konsultantu, nevis zinību avotu, tajā pašā laikā dodot iespēju skolēnam pašam aktīvi veidot savas zināšanas, izrādīt vairāk iniciatīvas un radošās izdomas. Šajā procesā aktīvi iekļaujas arī skolu bibliotēkas kā šo informacionālo resursu menedžeri, kļūstot drīzāk par skolas informacionālo pakalpojumu centriem kā bibliotēkām, un to darbinieki, palīdzot

skolniekiem un skolu personālam apgūt šīs tehnoloģijas, attīstot iemaņas meklēt, izvērtēt un sakārtot informāciju.

Informacionālo tehnoloģiju integrācija mācību procesā

Ieviešot un izmantojot informacionālās tehnoloģijas skolās, jāņem vērā, ka informācijas tehnoloģiju izmantošana skolu bibliotēkās ievērojami atšķiras no to izmantojuma citu tipu bibliotēkās. Skolas bibliotēkā informācijas tehnoloģijas tomēr ir mācību līdzeklis, nevis informācijas ieguves līdzeklis. Tas nozīmē, ka augstas kvalitātes informacionālā tehnoloģija un programmnodrošinājums pats par sevi vēl nenozīmē tās efektīvu izmantošanu. Lai nodrošinātu šo efektivitāti, pirmkārt, ir nepieciešams nodrošināt tehnoloģijas sekmīgu iekļaušanu mācību programmā, izmantojot tās sniegtās iespējas visdažādākajos mācību priekšmetos. Tāpēc arī šajā jautājumā vēlama valstiska pieeja, kas paredzētu unificētu informācijas tehnoloģiju izmantošanu dažādos priekšmetuursos. Galvenā problēma ir nodrošināt informācijas tehnoloģijas pielietošanu nevis tikai atsevišķu problēmu un jautājumu risināšanā, ne tikai atsevišķos priekšmetos vai atsevišķos uzdevumos, bet tās organisku iekļaušanos visā skolas programmā. Tāpēc skolu bibliotēku gadījumā informācijas tehnoloģiju ir nepieciešams apskatīt ne tikai no tehnoloģiskā viedokļa, bet arī no mācību iespēju viedokļa. Datori skolā palīdz ne tikai piekļūt informācijai, bet nodrošina arī praktisku atbalstu mācību procesam un attīsta skolēnu domāšanas procesu. Skolēni, izmantojot datorus atsevišķu jautājumu risināšanā, jāvirza tādējādi, ka viņi ne tikai atrisina konkrēto jautājumu, bet arī iegūst dažādas prasmes, ne tikai tehnoloģiskās, praktiskās iemaņas, bet arī informācijas ieguves prasmes, kas noder tiem arī turpmāk un nodrošina izpratnes par paša informācijas meklēšanas procesa būtību attīstību. Ārkārtīgi būtiska loma ir skolotājiem un bibliotekāriem kā konsultantiem. Informacionālās tehnoloģijas bieži ir tikai papildinājums

stundās iegūtajām zināšanām. Informācijas ieguve datu bāzēs nav atkarīga tikai no mehāniskajām datoru lietošanas prasmēm, bet vairāk no teorijas, ko skolēni ir apguvuši klasē. Informācijas meklēšanas procesā skolēni nostiprina savas zināšanas un pierāda to, ka ir sapratuši mācīto, iegūstot informāciju, kas papildina viņu zināšanas.

Informācijas iegūšanas prasmē iekļaujas tādas iemaņas, kā prasme noteikt informācijas iegūšanas mērķi, veidot atbilstošu informācijas meklēšanas modeli, iegūt noteiktajam mērķim relevantu informāciju, analizēt iegūto informāciju, atņemt irrelevantu informāciju, efektīvi izmantot iegūto informāciju, pasniedzot to auditorijai saprotamā formā. Svarīga šajā procesā ir gan iegūtā informācija, gan arī pats informācijas iegūšanas un izmantošanas process. Bibliotekāra uzdevums šajā procesā ir palīdzēt izvēlēties visatbilstošākos informācijas avotus un izveidot visefektīvāko informācijas meklēšanas stratēģiju. Rezultātā skolēnam jāiegūst pārlicība ne tikai par informācijas resursu saturu, bet arī par zināšanu ieguves procesu un esošo zināšanu attiecināšanu uz jaunu zināšanu ieguvī. Uz mācīšanos orientēta informācijas tehnoloģijas izmantošana galarezultātā nodrošina mācību procesa kompleksumu, individuāla mācīšanās stila izveidošanās iespējas, radošu pieeju mācībām. Protams, pirmais solis ceļā uz to ir datorizglītības un tīri tehnisko, mehānisko prasmju iegūšana, bet tas viss pareizas izmantošanas rezultātā noved pie informacionālās izglītības - prasmes mācīties, prasmes domāt.

Informācijas tehnoloģijas lietošanas praktiskie aspekti

Informācijas tehnoloģiju izmantošana skolu bibliotēkās, protams, daudzējādā ziņā līdzinās to izmantošanai citu tipu bibliotēkās - zinātniskajās, speciālajās, publiskajās, bērnu, bet ir arī ievērojamas atšķirības. Pirmkārt, skolu bibliotēku automatizētajām sistēmām nav tik lielā mērā jānodrošina administratīvie procesi - fonda apgrozība,

lasītāju uzskaitē utt. Otrkārt, skolu bibliotēku galvenais uzdevums tomēr ir un paliek mācību procesa atbalstīšana, izmantojot dažādus resursus, tajā skaitā arī informācijas tehnoloģijas. Izmantojot šīs tehnoloģijas, skolēniem jāsaprot ne tikai tas, kādus avotus viņi izmanto un kā to darīt, bet arī kāpēc viņi izmanto tieši šos avotus un kādu iespaidu iegūtā informācija atstās uz viņu zināšanām, ko viņi no tās mācīsies.

Parasti pirmais skolu bibliotēku automatizācijas etaps, gluži tāpat kā visu citu veidu bibliotēkās, ir datorkataloga izveide, kas nomaina esošo kartīšu katalogu, paverot plašas iespējas - tas atvieglo kā pašu katalogizācijas procesu, kopējot ierakstus no CD-ROM vai līnijrežīma datu bāzēm, tā arī meklēšanu, kuras pamatos likta detalizēta un uz skolēna uztveri vērsta meklēšana pēc atslēgvārdiem. Tas paver arī iespējas aptvert katalogā ne tikai bibliotēkas resursus, bet arī materiālus, kas atrodas visdažādākajās vietās skolā. Auglīga ir izrādījusies arī skolotāju iesaistīšana atslēgvārdu tezaura izstrādē, kas ļauj bibliotēkām dziļāk izprast mācītā saturu, savukārt skolotājiem - novērtēt bibliotēkāju kā potenciālu atbalstu mācību procesam. Dažviet atslēgvārdu izstrādē tiek piesaistīti arī skolēni, kas vieš skolotājos dziļāku pārliecību par to, kā skolēni izmantos informācijas avotus un kādu iespaidu tas var atstāt uz mācību procesu un skolēnu spēju izprast teorijas un koncepcijas, kā arī iegūt informāciju. Savukārt bibliotēkāju tas aktīvāk iesaista mācību programmas izveidē, novērtēšanā un atbalstīšanā.

Tomēr kataloga izveide, kā arī automatizēta grāmatu izsniegšana un pārējo abonementa funkciju veikšana ir tikai pirmais solis. Tāpēc, pirms apskatīt citas iespējas, ko datoru izmantošana var sniegt skolu bibliotēkām, noskaidrosim sākumā, kādas šīs iespējas ir un kādas ir attīstības tendences nākotnē.

Informacionālo tehnoloģiju attīstības tendences

Pašreizējās attīstības tendences rāda, ka nākotne piederēs datoru apvienojumam ar telekomunikāciju līdzekļiem, kas ļauj strādāt ne tikai

ar vietējiem, bet arī ar attālinātiem resursiem.

Šajā jomā strauji attīstās ne tikai paši datori, kļūstot par multimediju datoriem un teledatoriem, palielinoties procesoru ātrdarbībai, operatīvās atmiņas ietilpībai un citiem parametriem. Datori kļūst kompaktāki, attīstoties arī dzan portatīvā variantā. Attīstās datoru perifērais aprīkojums - izveidota skanēšanas tehnoloģija, kas ļauj attēlus pārvērst digitālā formā, kā arī digitālās foto un video kameras un digitālās piezīmju grāmatiņas, kas pārvērš digitālā formā ar roku rakstīto. Tikpat strauji attīstās arī šīs iekārtas funkcionēšanu atbalstošais programnodrošinājums un citas specializētās programmas. Risinās arī darbs pie jauna tipa operētājsistēmām, kas ļautu vienlaicīgi strādāt kā ar vietējiem, tā arī ar attālinātiem datiem. Jauns pavērsiens ir hipertehnoloģiju izmantošana, kas dod iespēju vienkāršot informācijas meklēšanu, padarot to it kā daudzslāņainu un savienojot to ar ciešām virtuālām saitēm. Uz šīs bāzes tiek strādāts pie visdažādākā veida interaktīvo mēdiju izveides. Joprojām turpinās darbs pie mākslīgā intelekta izstrādes, tajā skaitā ekspertsistēmu izveides un pašizglītības sistēmu izstrādes. Progresē arī tehnoloģijas, kas ļauj datoru vadīt ar balss palīdzību. Jauns attīstības virziens ir darbs pie virtuālās realitātes izveides. Visstraujākā attīstība vērojama CD-ROM tehnoloģijas jomā, kas ļauj vienā nelielā diskā ievietot informāciju, kas līdzvērtīga 500 grāmatu apjomam (250 000 lappušu teksta), pie tam spēj tekstu apvienot ar skaņu un gan kustīgu, gan nekustīgu attēlu. Īpašas iespējas paver CD-ROM tīkli, kā arī jaunā CD-I (interaktīvo kompaktdisku) tehnoloģija. Tikpat strauji attīstās arī telekomunikācijas, pārejot no parastajiem vara telefonu vadiem, kas ar modemu palīdzību spēj nodrošināt datu pārraidi ar ātrumu 28,8 kilobaiti sekundē, jeb ar ISDN tehnoloģijas palīdzību 64 kilobaitu sekundē, uz optiskās šķiedras kabeļiem, kas nodrošina datu pārraidi ar ātrumu 100 megabaitu sekundē. Otra alternatīva ir satelīttehnoloģijas izmantošana datu pārraidē; pastāv

arī iespējas izmantot esošos kabeļtelevīzijas tīklus.

Pagaidām tikai nākotnē ir paredzama šo attīstības virzienu praktiska lietošana skolu informācijas centros. Ekspertsistēmas paredz atvieglot datu bāzu izmantošanu, pieļaujot iespēju meklēt informāciju, izmantojot dabisko valodu, kā arī palīdzēs personālam vieglāk apgūt jaunus produktus un tehnoloģijas. Runas atpazīšanas tehnoloģijas attīstība pavērs iespējas izmantot datoru skolēniem, kuru klaviatūras izmantošanas prasme nav augsta, kā arī palīdzēs apgūt rakstību skolēniem, kuriem ar to ir problēmas. Vecāko klašu skolēniem šī tehnoloģija varēs atvieglot tekstu rediģēšanu. Pašmācošās sistēmas būs sevišķi vērtīgas, palīdzot skolēniem apgūt dažādas jaunās tehnoloģijas. Iepazīstot katra skolēna pieeju informācijas meklēšanas procesam, šīs sistēmas veidos individualizētus saskarsmes modeļus katram skolēnam, kā arī palīdzēs veidot meklēšanas stratēģijas, norādot uz kļūdām un sniedzot piemērus. Pētījumi rāda, ka tuvāko desmit gadu laikā skolās tiks izmantota virtuālās realitātes tehnoloģija, tomēr vēl nav īsti skaidrs, kā tieši tā tiks izmantota un kādos priekšmetos, un kādu iespaidu tās izmantošana atstās uz mācīšanos. Kā piemēru šīs tehnoloģijas izmantošanas iespējām var minēt iespēju skolēniem pašiem piedalīties vēsturisku notikumu simulācijās, protams, savu skolotāju kā gidu pavadībā.

CD-ROM tehnoloģijas izmantošana skolu bibliotēkās

Pašlaik skolās informācijas tehnoloģijas lietošana balstās uz CD-ROM tehnoloģijas izmantošanu un iespējām, ko sniedz datortīkli. CD-ROM tehnoloģija sniedz vienreizēju iespēju apvienot vienā veselumā teksta, grafisko, audio un video informāciju. Tādi dokumenti, kā periodisko izdevumu CD-ROM versijas, enciklopēdijas un specifiskas datu bāzes CD-ROM formātā, sniedz visplašākās iespējas bagātināt bibliotēkas informācijas resursu kvalitāti un kvantitāti. Lielākā problēma, izmantojot CD-ROM tehnoloģiju, ir informācijas meklēšana un

atlasīšana, nosakot tās kvalitāti un atbilstību vajadzībām, jo līdzšinējā informācijas nepilnīguma vietā skolēns var saskarties ar informācijas pārbagātību. Tieši tāpēc CD-ROM tehnoloģija ir ārkārtīgi nozīmīga skolēnu domāšanas un spriešanas spēju attīstībā. Darbs ar CD-ROM prasa izstrādāt efektīvas meklēšanas stratēģijas un identificēt esošās zināšanas, lai izprastu informācijas meklēšanas mērķi, kā arī analizēt atlasīto informāciju un atmet nevajadzīgo. Lielas iespējas paver arī CD-ROM tīklu veidošana, kas ļauj visu bibliotēkas CD-ROM fondu izmantot no jebkura skolas datora, kas pieslēgts lokālajam tīklam. No ASV skolu pieredzes var secināt, ka CD-ROM izmantošanas iespēju ieviešana bibliotēkas darbā ļauj arī dzināt celt bibliotēkara prestižu, skolotāji sāk izrādīt lielāku interesi par bibliotēku un novērtē bibliotēkuru kā novatoru, kurš apgādā skolotājus un skolēnus ar jauniem mācību resursiem. Izdarot aptauju datos ASV štatos 1991. gadā atklājās, ka 80 procenti skolu bibliotēku jau izmanto CD-ROM tehnoloģiju.

Nenovērtējamu atbalstu skolu bibliotēkām sniedz arī bibliogrāfiskās datu bāzes, kas satur grāmatu aprakstus MARC formātā. Tās stipri atvieglo katalogizācijas procesu, dodot iespēju šos MARC aprakstus kopēt skolas katalogā, pie tam ļaujot tos arī rediģēt atbilstoši lokālajām vajadzībām.

Veidojot CD-ROM fondu, būtiski ir izvērtēt to lietderības pakāpi, ar kādu tie būtu piemērojami mācību programmai, kā arī ņemt vērā to cenu, ērtumu lietotājiem un citus ergonomiskos rādītājus; to, vai tā ir pilna teksta datu bāze u.c.; lielākas priekšrocības ir pilna teksta populārzinātniskām datu bāzēm, kas balsfītas uz hiperaktīvās tehnoloģijas bāzes.

Internet izmantošana skolu bibliotēkās

Otra plaši izmantota iespēja skolu bibliotēku darbā ir globālo datortīklu, tajā skaitā arī Internet izmantošana. Nenoliedzami šis attīstības virziens paver visplašākās iespējas ne tikai skolu bibliotēkām, kā arī ne

tikai izglītības iestādēm un bibliotēkām, bet tas strauji maina visas sabiedrības attīstību un kļūst par dominanti datorizācijas procesos.

Pasaules attīstīto valstu skolu bibliotēkas jau ir izgājušas vairākus datortīklu izmantošanas posmus. Pirmais no tiem bija bibliotēku sadarbība koordinētā fonda komplektēšanā, starpbibliotēku abonementa izmantošanā, u.t.t. Otrs svarīgs posms bija attīstīta telekomunikāciju tīkla izveidošana skolā un tuvākajā reģionā. Tas deva iespēju pieslēgt arī faksa aparātus, tādējādi efektīvizējot SBA pakalpojumu sniegšanu. Līdz ar modemu parādīšanos radās arī iespēja pieslēgties dažādām līnijrežīma datu bāzēm un katalogiem visā pasaulē. Savukārt pirmais ieguldījums no bibliotēku puses bija līnijrežīma katalogu izveide, kas ļāva padarīt skolu bibliotēku katalogos esošo informāciju pieejamu visai pasaulei. Tālākie soļi ir padarīt publiski pieejamas arī skolas vietējās datu bāzes un CD-ROM tīklus. Tas dod iespēju arī pašām skolām izmantot attālas datu bāzes, gan komercionāla, gan izglītojoša rakstura, tajā skaitā arī attēlu un pilna teksta datu bāzes. Pašlaik aktuālākais skolu uzdevums ir nodrošināt pieslēgumu Internet tīklam, it īpaši WWW tīklam, kas vārda tiešā nozīmē atver durvis uz pasauli, ļaujot gan izmantot dažādus informacionālos resursus, gan kontaktēties ar citu valstu skolām, rīkot telekonferences, publicēt savu skolēnu darbus pašu izveidotās mājas lappusītēs, tādējādi aktīvi iesaistoties vispasaules informacionālajos procesos.

Nemot vērā šīs attīstības tendences, ir skaidrs, ka skolu bibliotēkām ir nepieciešams veikt radikālu programmu un sniegto pakalpojumu pārstrukturēšanu. Tām jākļūst par elektroniskās revolūcijas daļu, kas ļaus tām nodrošināt skolēnus ar informāciju tādā līmenī, par kādu kādreiz nevarēja ne sapņot. Jebkuram informācijas tipam kļūstot digitalizētam, tā vairs nav atkarīga no laika un telpas, līdz ar to tā var ērti un lēti tikt nogādāta jebkur. Tāpēc skolām vajag būt gatavām izmantot šīs iespējas. Ir nepieciešams skolās veidot attīstītus optiskās šķiedras kabeļu

telekomunikāciju tīklus, konvertēt katalogus elektroniskā formā un veidot pieslēgumus lokālajām un nacionālajām datu bāzēm. Vairumam bibliotekāru šī pieeja var šķist biedējoša, jo tā nozīmē, ka viņi it kā zaudē kontroli pār bibliotēkas fondu un tās monopolu informācijas sniegšanā. Tomēr citas izejas nav. Datortehnoloģijas attīstība ļauj skolā veidot vietējās datu bāzes, piekļūt attālām datu bāzēm un nodrošināt to pieejamību visu diennakti. Skolu bibliotēku mediju centri kļūst par informācijas resursu avotu gan skolā, gan ārpus tās telpām. Protams, tas rada arī problēmas un apgrūtina bibliotekāru dzīvi, jo lietotāju informacionālās prasības pieaug proporcionāli informacionālo tehnoloģiju attīstībai. Līdz ar to bibliotekāram vajadzēs rēķināties ar lasītāju vēlmi saņemt pilnīgāku informāciju un ātrāk. Katrā ziņā līdzdalībai datortīklu darbā ir nepieciešams dot prioritāti skolu bibliotēku attīstībā. Pie tam - spēja nodrošināt pieeju materiāliem ārpus bibliotēkas sienām ir lielisks publicitātes līdzeklis, ar kura palīdzību pierādīt sabiedrībai bibliotēkas eksistences lietderību.

Pieskaroties praktiskai informacionālo tehnoloģiju pielietošanai, varētu nedaudz tuvāk aplūkot Internet izmantošanas pieredzi ASV skolu bibliotēkās, jeb, kā tās tagad tiek dēvētas - skolu konsultatīvajos informācijas centros, nomainot iepriekšējo nosaukumu - bibliotēkas mediju centrs. Internet izmantošanas pamatpostulāts vēsta, ka Internet maina pašu mācīšanās procesu, attiecības starp skolotājiem un skolēniem, vecākiem un skolu; iegaumēšanu un zinību uzkrāšanas procesu nomaina radošās spējas. Nav vairs nozīmes tam, kā tu izskaties jeb runā, galvenais ir idejas. Tiek atzīts, ka tuvāko pāris gadu laikā piepildīsies apgalvojums - ja tava skola nav pieslēgta Internetam, tad tā nesniedz pilnvērtīgu izglītību. Pēc 1995. gada oktobra datiem 1200 skolām visā pasaulē bija savas WWW mājas lappusītes, salīdzinot ar 50 mājas lappusītēm gadu pirms tam. (3.) Arī Amerikā šis ceļš nav bijis viegls. Vairums skolu šo ceļu sākušas iet ap 1993. - 1994. gadu, dažas

attīstību sākušas ap 1991. gadu, kā, piemēram, Nebraskas štata skolas. Lielu ieguldījumu šajā procesā devušas pašvaldību struktūras, vietējās universitātes un firmas, pašu skolu aktīvisti, dažādas nevalstiskās organizācijas un fondi. Būtiska nozīme ir bijusi likumdevēju atbalstam, kas ar atbilstošiem likumiem telekomunikāciju jomā vietumis ir panākuši aktīvu vietējo telekomunikāciju firmu atbalstu skolu bibliotēkām, kas visbiežāk praktiski izpaužas kā telekomunikāciju tīklu izveidošana skolās un to pieslēgšana pie jaudīgām datu maģistrālēm. Štatu līmenī visaktuālākā problēma bija tieši telekomunikāciju tīkla izveidošana, kas kalpotu skolu un bibliotēku vajadzībām un nodrošinātu pietiekami augstu datu pārraides ātrumu. Tehnisko un morālo atbalstu bieži mēdz sniegt vietējās augstskolas. Tomēr galvenie šī procesa virzītāji parasti ir skolu aktīvisti, kas, veidojot dažādas komitejas, panāca lielāku varas iestāžu un speciālistu ieinteresētību. Dažādu iemeslu dēļ katrs štats izvēlējies savu tehnoloģisko risinājumu telekomunikāciju nodrošinājumam, bet rezultāts ir līdzīgs - vairums Amerikas skolu ir nodrošinātas ar iespējam izmantot Internet tīklu. Protams, ne visas skolas līdz šim brīdim ir tehniski atbilstoši sagatavotas. Tāpēc ir nepieciešams plānot kā tehnoloģisko, tā izglītojošo atbalstu vājāk nodrošinātajām skolām. Diemžēl skolu budžets arī Amerikā ir ļoti ierobežots, tāpēc Internet aktīvisti skolā izmanto palīdzību, ko piedāvā visdažādākās sabiedriskās organizācijas un fondi, kā arī firmu pabalstus. Ar to palīdzību skolas veido lokālos skolu tīklus un iegādājas modernāku tehniku, kā arī rīko izglītojošus kursus. Jādomā, ka pašlaik, pēc tam, kad 1996. gadā tika apstiprināta ASV informacionālā politika, kura paredz automatizēt visas ASV skolas un bibliotēkas kā svarīgākos objektus informacionālās sabiedrības veidošanā, situācija jau ir ievērojami mainījusies.

Sākotnēji Internet tika izmantots pamatā elektroniskā pasta vajadzībām, kā arī FTP, Gopher un Listserv pakalpojumu izmantošanai, bet līdz ar WWW tīkla attīstību 1993.-1994. gados aina krasi mainījās.

Tagad droši var teikt, ka WWW ir pamatā Internet izmantojumam. Tas paver iespējas ne tikai izmantot WWW resursus informācijas ieguvei, bet arī nodrošināt skolu publicitāti un skolēnu radošo spēju izpausmju realizēšanu, veidojot skolas mājas lappusītes. Šajā procesā būtiski mainās skolotāju loma, tam reizē esot gan skolēnam, gan skolotājam. Kā jau augstāk minēts, tas noved pie tā, ka skolotājs vairs nav zināšanu tiešais sniedzējs, bet vairāk konsultants, publicētājs, pētnieks; izzūd robeža starp skolēnu un skolotāju; līdz ar to, ka pieaugušie pieņem un attiecina uz sevi nepārtrauktās izglītības principus, viņi tuvojas skolēniem un sāk atzīt viņu viedokļa nozīmīgumu, ļaujot skolēniem vairāk strādāt patstāvīgi, pašiem veidot savu zināšanu bāzi atkarībā no savām interesēm. Tas dod skolotājam iespēju strādāt ar katru skolēnu individuāli, atkarībā no viņa dotumiem.

Internet sniedz plašas iespējas skolēniem veikt visdažādākos projektus: mācīties ģeogrāfiju un valodas tieši sarakstoties ar cilvēkiem no citām valstīm, parakstoties uz kādu interešu grupu, izmantojot Listserv pakalpojumus, veikt pētījumus, izmantojot universitāšu un pētniecisko centru avotus; pašiem kļūt par publicētājiem, veidojot skolas mājas lappusītes, elektroniskos laikrakstus, izvietojot savu projektu rezultātus, dzejoļus, zīmējumus u.c. darbus mājas lappusītēs.

Skolas informācijas centra vadība

Kāda tad ir bibliotekāra loma šajā procesā? Pirmkārt, bibliotekārs faktiski pārvalda vēl lielāku informācijas daudzumu kā mašīnas - informāciju drukātā formā, digitālā formā un uz citiem informācijas nesējiem. Bibliotekārs palīdz orientēties šajā informācijas gūzmā, palīdz izvēlēties īsto informācijas avotu, tādējādi bibliotekārs vairs nav bibliotekārs vai mēdiju speciālists, bet gan informācijas menedžeris. Tieši informācijas tehnoloģija ir tā, kas palīdz bibliotēkai labāk integrēties skolā un mācību procesā, līdz ar to tā vairs nav no skolas ikdienas dzīves atrauti eksistējoša struktūrvienība. Bibliotekārs ir visu ar

informācijas tehnoloģiju izmantošanu saistīto procesu dvēsele. Viņš ir konsultants visos ar informācijas tehnoloģiju saistītos jautājumos, arī to ieviešanā un plānošanā, savā ziņā otrs svarīgākais cilvēks skolā pēc direktora. Līdz ar to viņa uzdevumos ietilpst arī aktīva un mērķtiecīga bibliotēkas attīstības plānošana, tās mērķu noteikšana un praktiska īstenošana. Šajā darbā bibliotekāram jārēķinās ar vairākiem faktoriem: 1) sabiedrības vajadzības, kas mudinās bibliotēkas strādāt ilgāk un vairāk, veidojot bibliotēku kā sabiedrisku iestādi un atsakoties no kalpošanas tikai skolas mērķiem, un kļūst par bērnu informācijas centru plašākā nozīmē; 2) sadarbība ar vecākiem, vienmēr paturot tos lietas kursā par jaunāko bibliotēkā, tādējādi iesaistot vecākus skolas dzīvē kā skolotāju palīgus, atbalstītājus, padomdevējus un sponsorus; 3) ekonomiskais iespaids - vienmēr jāizvērtē, kas ir visizdevīgākais risinājums skolai un mācību programmai, kādu tehniku un programmnodrošinājumu izvēlēties, kādu veidot lokālā tīkla arhitektūru, kādus CD-ROM iegādāties. Pie tam svarīgi ir vienmēr aktīvi sekot līdzi iespējām gūt kādu pabalstu no fondiem. Tas cieši attiecās arī uz sadarbību tuvāko reģionu skolu starpā; 4) tehnoloģiskais iespaids - vienmēr nepieciešams sekot jaunumiem tehnoloģiju ziņā, izvērtēt jaunāko produktu cenu un atbilstošās iespējas tos izmantot bibliotēku darbā. Līdz ar to nemitīgi jāpilnveido savas zināšanas un prasmes, un jāsniedz tās arī skolotājiem un skolēniem.

Šāda skolu bibliotēkas attīstība prasa no bibliotekāra arī jaunu pieeju bibliotēkas darba organizēšanā un vadīšanā. Viena no prasībām skolu bibliotēkām ir aktīvi iesaistīt bibliotēkas darbā vecākus, ar mērķi novērst pieaugošo vecāku izolāciju no skolas dzīves. Viens no risinājumiem būtu rīkot vecākiem seminārus un ekskursijas pa skolu. ASV izdarītie pētījumi rāda, ka šāda veida aktīva vecāku iesaistīšana skolas dzīvē dod ārkārtīgi pozitīvu iespaidu uz bērnu sekmēm; uzlabo sekmību un palielina to skolēnu procentu, kas turpina savu izglītību

augstskolās. (3.). Tas sekmē arī bibliotēkas evolūciju, tai kļūstot par informācijas centru, kas ir atvērts arī pirms un pēc skolas darba laika, tādējādi daļēji uzņemoties arī izklaides un atpūtas funkcijas, rūpes par bērniem to brīvajā laikā un iesaistoties sabiedriskajās aktivitātēs. Tas prasa arī lielāku sadarbību starp bibliotēku un citām institūcijām, kas rūpējas par bērnu brīvā laika pavadīšanas iespējām.

Iepriekš teiktais liek bibliotekāram uzņemties vairāk administratīvo pienākumu kā līdz šim, kaut gan bibliotekāri jau tāpat ir noslogoti ar pārlicēģu administratīvo pienākumu nastu. Papildus pienākumus prasa arī līnijrežīma katalogu, interaktīvo mēdiju, resursu apmaiņas un distancētās mācīšanās organizēšana un vadība. Jaunie bibliotēkas pakalpojumu veidi prasa no bibliotekāra arī papildu zināšanas, prasmes un plānošanu. Jau esošajiem pienākumiem pievienojas vēl pilnīgi jauna dimensija - tehnoloģiju vadība. Tas nozīmē, ka bibliotekāram jā rūpējas par tehnoloģiskā aprīkojuma apkalpošanu, attīstīšanu un tā darbības nodrošināšanu. Bibliotekārs ir atbildīgs arī par to, lai bibliotēkas elektroniskie resursi būtu pieejami visu diennakti, izmantojot datorus, kas atrodas skolnieku mājās un atbildīgā persona par informācijas centra attīstību, jaunu tehnoloģiju un resursu ieviešanu, vadoties no objektīvajām vajadzībām, piedāvāto resursu cenas un iespējām.

Vissvarīgākā organizatoriskā darba sastāvdaļa tomēr ir bijusi un paliks fonda vadība. Tomēr šī fonda saturs būs stipri mainījies. Jaunās tehnoloģijas mainīs visu fonda struktūru un saturu. Tas vairs nebūs statisks veidojums, jo - vai datu bāzes, kas ir pieejamas ar Internet palīdzību, var dēvēt par bibliotēkas fonda sastāvdaļu? Vēl viena risināma problēma ir tā dēvētā "pieejamība pret īpašumu" dilemma - vai turpināt pasūtīt laikrakstu, ja tas ir pieejams CD-ROM variantā vai līnijrežīma režīmā? Otra problēma ir nodrošināt jauno informacionālo resursu pieejamību. Tas prasa attīstīt jaunas katalogizēšanas prasmes, lai aprakstītu un padarītu pieejamas nepārtraukti mainīgās vietējās līnijrežīma

datu bāzes un citus elektroniskos mēdijus. Šī problēma praksē var tikt veiksmīgi īstenota, izmantojot hiperaktīvo tehnoloģiju WWW vidē.

Cits smags organizacionālais uzdevums ir finansiālo jautājumu risināšana, jo jauno tehnoloģiju ieviešana prasa papildus līdzekļus, bet budžetā atvēlēto līdzekļu apjoms nepieaug. Lai nodrošinātu skolas administrācijas un vecāku morālu un finansiālu atbalstu, skolas bibliotēkām jābūt gatavam argumentēti pierādīt kā informacionālo tehnoloģiju izmantošana ir uzlabojusi bibliotēkas darbu, skolēnu sekmes un citus rādītājus, sagatavot detalizētus, ikgadējus statistiskus pārskatus par bibliotēkas darbu. Tāpat ar šo informāciju ir vērts pārliecināt pašvaldības pārstāvjus, ka budžeta līdzekļi ir pārāk niecīgi, jo, galu galā, neviens budžets arī nav negrozāms, vajag tikai argumentēti mācēt pārliecināt par prioritātēm tā sadalījumā. Cits līdzekļu taupīšanas veids ir attīstīta sadarbība bibliotēku starpā, kam gan ir dažāda rakstura šķēršļi - administratīvi, finansiāli, politiski un likumdošanas.

Skolu bibliotēku automatizācija Latvijā

Latvijā skolu bibliotēku automatizācijas jautājums var tikt apspriests tikai teorētiski, jo praktiski neviena skolu bibliotēka vēl nav automatizēta. Ar dažiem izņēmumiem skolu un to bibliotekāru attieksme ir vai nu nogaidoša, vai arī pat gandrīz vai noraidoša (piemēram, Franču licejā). Arī tie bibliotekāri, kas ir ieinteresēti šajos jautājumos, sūdzas par vājo finansējumu un skolu direktoru un skolotāju neieinteresētību, kā arī par vājajām zināšanām šajos jautājumos (kā tas bija vērojams Skolu bibliotēku asociācijas dibināšanas konferences skolu bibliotēku automatizācijas sekcijas darbā). Protams, ir arī daži patīkami izņēmumi, kā, piemēram, Rīgas Centra Humanitārās Ģimnāzijas bibliotēka. Šajā bibliotēkā pašlaik tiek ieviesta automatizētā bibliotekārā sistēma ALISE, kurā ietilpst kā elektroniskais katalogs, tā lasītāju apkalpošanas modulis, kas ir dāvinājums no firmas ALISE IT. Galvenais bibliotēkas atbalsts ir aktīvais un saprotošais skolas direktors, kurš ir ļoti atsaucīgs un cenšas

palīdzēt bibliotēkai kā nu tas iespējams. Pēc direktora iniciatīvas bibliotēkai tika izveidots arī Internet pieslēgums (pakalpojuma sniedzējs - LATNET), kas galvenokārt tiek izmantots, meklējot tajā daiļliteratūras darbu pilnos tekstus pēc skolēnu pieprasījumiem. Tomēr galvenais ir tas, ka bibliotēkas darbinieki paši ir apņēmības pilni iesāktu turpināt un risināt jautājumus, kas saistīti ar bibliotēkas automatizāciju.

Latvijā, protams, par daudziem risinājumiem mēs vēl varam tikai sapņot, taču lai šie sapņi pārvērstos realitātē, pašiem skolu bibliotekāriem ir nepieciešams būt aktīviem, mainīt sabiedrisko domu par sevi un skolas bibliotēkas lomu sabiedrībā. Pie labvēlīgas valstiskās politikas šie sapņi var sākt īstenoties jau tuvāko gadu laikā, tāpēc nepieciešams ņemt vērā ārzemju pieredzi, kļūdas un panākumus un laikus jau plānot bibliotēkas attīstības stratēģiju.

Skolu bibliotēkas pašlaik atrodas krustcelēs. Tuvākās dekādes laikā tām nāksies saskarties ar fundamentālām tehnoloģiskām, ekonomiskām, sabiedriskām, un administratīvām izmaiņām. 21. gadsimta skolu bibliotēkas ievērojami atšķirsies no tām bibliotēkām, ko esam pieraduši redzēt šodien, ne tikai fiziski, bet arī pieejā informācijai, sabiedrībai un izglītībai.

Izmantotie avoti:

1. *Administering the school library media center/ ed. by Betty J. Morris with John T. Gillespie and D.L. Spirt. - New Providence: R. R. Bowker, A Reed Reference Publishing Company, 1992. - 3rd. ed.*
2. *Craver K.W. School library media centers in the 21st century: changes and challenges. - Westport; London: Greenwood Press.*
3. *The Internet for teachers and school library media specialists: today's applications tomorrow's prospects/ ed. by E.J. Valauskas and M. Ertel. - New York; London: Neal - Schuman Publishers, 1996. - X, 234 P. - (Neal - Schuman Netguide Series).*
4. *Chandler A. Information technology across the curriculum// School Libraries in Action/ ed. by M. Kinnell. - London: Taylor Graham Publishing, 1994. - P. 19. - 30.*

5. Herring J.E. *Information technology: a learning and information resource// Managing Library Resources in Schools/ ed. M. Kinnell.- London: Library Association Publishing, 1994.- P.145.- 155.*

ILGA RUDZĪTE, *M.Sci.Soc.*

BIBLIOTEKĀRS - SKOLOTĀJS: SKOLAS BIBLIOTĒKAS VADĪTĀJS

Mūsdienās lasīšanas spēja netiek uzskatīta par izglītības rādītāju tradicionālā izpratnē, jo personības panākumi šī gadsimta beigās un nākošā sākumā būs atkarīgi no spējas iegūt, novērtēt un pielietot informāciju. Apmācība informācijas piekļūšanai notiek gan bibliotēkā, gan ārpus tās. Šī funkcija kļūst par bibliotēkas pamatuzdevumu, skolu bibliotēku un to personāla darbības mērķi.

Tradicionāli skolas bibliotēkas darbinieku pienākumos ietilpst dažādi darba procesi, piemēram, bibliotēkas fonda inventarizācija, izvietošana, mācību un palīgliteratūras izsniegšana, izdevumu popularizēšana, sabiedriskā darbība. Uzskaitīto un citu profesionālo pienākumu izpildei vajadzīgi šīs jomas speciālisti. Bet profesionālās prasības skolu bibliotekāriem praksē netiek ievērotas.

Mūsdienu skolas bibliotēkas darbību nosaka vairāki mērķi. Vispirms, skolas bibliotēkai vajadzētu atbalstīt izglītojošo darbu skolā. Tas sasniedzams divos veidos: nodrošinot skolēnus un pedagogus ar jebkuras informācijas meklēšanas līdzekļiem un iedrošināt izmantot grāmatas gan informācijas ieguvei, gan vaļaspriekam [4., 1.]. Ne mazāk svarīgi ir atbalstīt sadarbību vispusīgi attīstītas personības veidošanās procesā, sekot mācību procesa dažādībai, attīstīt skolēnos informacionālo un lasīšanas kultūru, kā arī prasmi izmantot bibliotēku.

Bibliotēkas mērķu realizēšanas procesā vēlams piedalīties tiem cilvēkiem, kas noteiktā laika posmā ir saistīti ar skolu.

Bibliotēkas funkcionēšanas galvenos virzienus nosaka skolas bibliotekārs, mācību iestādes direktors, escšā materiāli tehniskā bāze, kā arī atrašanās vieta un citas īpatnības. Tomēr jāuzsver, ka mērķi vistiešāk iezīmē tā persona, kura ikdienā nodarbojas ar bibliotekāro pienākumu veikšanu. Bibliotekāra pienākumus var veikt ne tikai persona ar augstāko bibliotekāro izglītību, bet arī pedagoģisko, psiholoģisko vai vidējo izglītību. Katra bibliotēka var izvirzīt savu apakšmērķi un būt informācijas centrs, mācību centrs, izklaides un atpūtas vieta, lasīšanas tradīciju nostiprināšanas vieta, kultūras centrs [4., 11.]. Visu uzskaitīto parasti reti izdodas apvienot vienas skolas ietvaros, nodrošinot kvalitatīvu funkcionēšanu, taču tas arī nav nepieciešams. Skolas izglītības darbu vislabāk var nodrošināt speciālists, kuram labi zināmas mācību procesa vajadzības un kurš zina, kā tās apmierināt. Daudzās valstīs skolas bibliotēkas vadītājs ir skolotājs, jo uzskata, ka iepriekšējā darba pieredze ar skolēniem un skolotājiem, kā arī citiem pieaugušajiem ļauj labāk izprast mācību procesa īpatnības [5., 21.]. Šī tendence arvien vairāk vērojama Latvijas skolās, tādēļ to ir vērts izskatīt detalizētāk, aplūkojot piemērus no prakses un teorētiskās literatūras.

Mācību process

Skolas bibliotēkai, kas realizē tās darbības mērķus, ir jābūt atzītai par skolas īpašu daļu un mācību programmai jābūt veidotai tā, ka bibliotēka tajā ieņem centrālo vietu. Skolēniem visvairāk ir vajadzīga informācija par apgūstamiem mācību priekšmetiem, skolotājiem - profesionālā literatūra un uzskates līdzekļi. Ja skolas bibliotēka spēj nodrošināt vajadzīgo dokumentu ieguvī, tā var kļūt par galveno skolas mācību centru. Ja nespēj nodrošināt, skolēni ir spiesti meklēt informāciju citur un mācību process ir apgrūtināts. Ideālā variantā skolas bibliotēkai vajadzētu būt vietai, kur skolēni var atrast informāciju, kas palīdz mācību

priekšmetu apgūvē, bet skolotāji iepazīties ar jaunāko literatūru savā specialitātē.

Mācību procesā svarīga loma ir skolas bibliotēkas izvietojumam. Tā var atrasties vienā telpā vai vietā, kā arī atsevišķos priekšmetu kabinetos un klasēs. Skolēniem un skolotājiem no izmantošanas viedokļa ir bibliotēkas fondu kombinētais izvietojums, kad svarīgākais un biežāk izmantojamais pieejams priekšmeta pasniegšanas telpā, bet papildus literatūra atrodas bibliotēkā. Fondu izvietošana pa kabinetiem ieteicama arī tajā gadījumā, ja bibliotēkā esošo izdevumu un audiovizuālo dokumentu skaits ir neliels un skolā nav piemērotu brīvu telpu. Šajā situācijā ietaupa līdzekļus un nav nepieciešams algot pilnas darba slodzes bibliotekāru.

Bibliotekārs - skolotājs

Skolas bibliotekāra un skolotāja amatu apvienošana nav nekas neparasts Latvijā un citās valstīs. Liela daļa vispārīzglītojošo skolu bibliotekāru strādā par atsevišķu priekšmetu skolotājiem un, savukārt, skolotāji veic bibliotekāra pienākumus. Abu amatu kvalitatīvai izpildei vajadzīga attiecīga izglītība un speciāla sagatavotība. Liela nozīme ir bibliotekāra rakstura īpašībām un ārējam veidolam, jo skolēnu svārstīgā psihe dažkārt ļoti kritiski uztver minētos faktoros. Tas var radīt nepatiku pret bibliotēku vispār vai labvēlīgā variantā ieinteresē jau no pirmās tikšanās reizes. Priekšmetu skolotāji, iespējams, bibliotekāru redz kā sev līdzīgu ar kolēģi ar lielāku autonomiju un mazāku pakļautību, kolēģi ar labām zināšanām par avotiem un dokumentiem, kas izmantojami darbā. Diemžēl dažās skolās priekšmetu skolotāji vērtē bibliotekāru kā vienu no tiem, kas atvieglo iknedēļas mācību stundu sagatavošanas procesu. Skolas administrācijai un vecākiem, diemžēl, par bibliotekāra reālo veicamo darbu parasti ir vēl mazāks priekšstats, jo viņi samērā reti izmanto bibliotēkas pakalpojumus un par rīkotajiem pasākumiem uzzina no pārstāstījumiem. Kā atzīst K. Vandergrifts, bibliotekāra

profesija ilgus gadus bija saistīta ar noteiktu, sabiedrības iztēlē izveidojušos tēlu, kam tikai pēdējā laikā pievērsta uzmanība. Bibliotekāri, kuri strādā vispārīzglītojošās skolās, vēl aizvien izjūt šī stereotipa ietekmi [5.,22.]. Skolas bibliotekārs, pat veicot tikai savu tiešo darbu, vienmēr ir cieši saistīts ar notiekošo skolā, tādēļ integrēšanās skolotāja profesijā ir saprotama un atbalstāma. 'Kamēr asociācijas un citi bibliotēku speciālisti uzsver vadīšanas, tehnoloģiskos un bibliogrāfiskos mūsu darba aspektus, mūsu tuvums priekšmetu skolotājiem virza mūs uz apmācību', uzskata ASV speciālists K. Vandergrifts [5.,22.].

Latvijā šo divu amatu savienošana parasti notiek bez jebkādu kvalifikācijas kursu starpniecības, jo izglītības sistēmas pārvaldes līmenī netiek veltīta pienācīga uzmanība skolu bibliotekāru profesionālās izglītības pilnveidošanai. Piemēram, Irānā tiek piedāvāti dažādas pakāpes kursi: divu gadu apmācības programma ar 64 stundām katram priekšmetam (4 stundas nedēļā) ietver lekcijas, seminārus, konsultācijas, simpozijus, projektus, apmeklējumus. Četras divu nedēļu praktiskās nodarbības organizē pamatskolās un vidusskolās, ietverot apmācību darba vietā un praktizējošo bibliotekāru ieteikumus. Programmā ir astoņi obligātie un trīs fakultatīvie priekšmeti. Šī programma ir labs paraugs profesionālās izglītības pilnveidei, kā arī atspoguļo to zināšanu pamatbāzi, kādai jābūt bibliotekāram - skolotājam:

obligātie priekšmeti:

Fonda veidošana,

Informācijas organizēšana skolu bibliotēkās,

Skolu (mācību) bibliotēkzinātne,

Izglītība un psiholoģija,

Informācijas avoti un pakalpojumi,

Bērnu un jaunatnes literatūra,

Ievads bibliotēkzinātnē,

Informacionālās iemaņas;

fakultatīvie priekšmeti:

Skolu bibliotēku administrācija,

*Audiovizuālie materiāli un aprīkojuma lietošana,
Ievads saskarsmes iemaņās.*

LU Bibliotēkzinātnes un informācijas katedrā ir izstrādāta profesionālās izglītības programma "Skolas bibliotekārs", uz kuru var pieteikties personas, kas ieguvušas bakalaura grādu vai augstāko izglītību citā specialitātē un strādā vai vēlas strādāt skolas bibliotēkā. Programmā ietilpst obligātie kursi jeb priekšmeti, obligātie izvēles priekšmeti un 3 nedēļu profesionālā prakse skolas bibliotēkā. Studiju noslēguma posmā jāizstrādā un jāaizstāv kvalifikācijas darbs un jānokārto kvalifikācijas eksāmens. Programmu sastāda:

obligātie priekšmeti:

Skolas bibliotēka un sabiedrība

Ievads grāmatzinātnē un bibliotēku vēsturē

Uzziņu dienests bibliotēkā

Informācijas apstrāde. Katalogizēšana

Bibliogrāfiskā aprakstīšana

Klasificēšana

Informācijas avoti

Bibliotēku fondi

Nozaru informācijas avoti

Skolu bibliotēku darba organizācija

Lasītāju bibliotekārā apkalpošana

Automatizētās bibliotēku sistēmas

Profesionālā prakse skolas bibliotēkā (3 nedēļas)

obligātie izvēles priekšmeti:

Ievads informācijas zinātnē

Ievads bibliogrāfijā

Bērnu un skolu bibliotēku starptautiskā sadarbība un pētniecība

Informācijas sabiedrība

Eksakto zinātņu informācijas avoti

Bērnu un jaunatnes literatūra [2, 2. -3.].

Diemžēl studentu trūkuma dēļ šī programma vēl nav atvērta.

Visbiežāk bibliotekāri māca literatūru, folkloru, dzimto valodu, kā arī citus humanitāros priekšmetus. Tieši tas veicina interesi arvien vairāk iepazīt un izlasīt jaunus izdevumus par dzirdēto, jo atšķirībā no

priekšmetu skolotājiem, kas, galvenokārt, tikai pasniedz savas mācību stundas, bibliotekārs skolotājs vienmēr cenšas virzīt skolēna zinātkāri uz papildu literatūras apguvi, organizē dažādus pulciņus, lasīšanas klubus, izstādes, konkursus un citus skolas mēroga pasākumus. Atšķirībā no skolotāju rīkotajiem pasākumiem, bibliotekārs organizētās aktivitātes norit uz pilnīgas skolēnu brīvprātības principa. Piemēram, Rīgas 100. vidusskolā bibliotekāre regulāri vada dažādus pasākumus, pie tam tos veidojot visām skolas audzēkņu vecuma grupām. 2. klasei gada nogalē bija iespēja piedalīties pasākumā, kas veltīts "Baltajai grāmatai" - "Tēlojumi vārdos un līnijās". Šis pasākums noritēja vairākās daļās un ilga nepilnas trīs nedēļas. Pēc mācību stundām skolēni sapulcējās, lai pārrunātu un apspriestu visu zināmo par "Balto grāmatu", jo izrādās, ka šodien daudzi par to ir maz dzirdējuši. Pirmajā reizē tika norunāts, ka tas, kurš vēl nav lasījis grāmatu, to noteikti varētu izdarīt, kā arī uz atsevišķas lapas uzzīmēt un sacerējuma formā aprakstīt savus laukus un spilgtākos piedzīvojumus. Nākamajās tikšanās reizēs, kad bibliotekāre lasīja priekšā fragmentus un rosināja skolēnus uz diskusiju, notika iepazīstināšana ar "Zaļo grāmatu". Pasākumu noslēdza labāko skolēnu ilustrētu sacerējumu izstāde un apbalvošana. Balvas bija skaistas grāmatas.

Skolā, kurā notika aprakstītais pasākums, bibliotekāre strādā arī par skolotāju. Viņas galvenais darbs vairāk saistās ar bibliotēku, jo izglītības pamatā ir bibliotekārā zināšanu bāze, taču tas netraucē mācīt arī latviešu valodu un folkloru jaunākajām klasēm. Šajā skolā bibliotekāram nav raksturīgs sabiedrībā agrāk izplatītais nievājošais priekšstats, jo bibliotekāre ir ļoti darbīga, atsaucīga un mācību stundas norit spraigā un radošā gaisotnē. Uzmanība tiek veltīta ne tikai jaunākajām klasēm, bet arī vidusskolēniem, kas bieži vien nosaka psiholoģisko klimatu skolas vidē. Sadarbība ar skolotājiem, palīdzot sameklēt vajadzīgo literatūru bibliotēkas krājumos, ceļ bibliotekāres

autoritāti. Amatu apvienošana ir izdevīga arī no finansiālā viedokļa, jo palīdz ekonomiskāk sadalīt darbinieku algas. Kaut arī skolas bibliotēkas fonds nav liels, pienākumu darbu apvienošanas variantā ir diezgan daudz. Skolas mācību programmā nav paredzētas bibliotekārās izglītošanas stundas, tādēļ bibliotekārei iniciatīva pilnībā jāuzņemas uz sevi un jāatrod apbuseji piemērots laiks skolēnu apmācībai.

Apmācība ideālā variantā jākombinē ar mācību stundām, uzskates līdzekļiem un praktiskajām nodarbībām. No pašām jaunākajām klasēm skolēni iepazīstināmi ar pamatnoteikumiem grāmatu lietošanā un bibliotēkas izmantošanā. Skolēnus vislabāk iedrošina spēles un rosinoši jautājumi. Bibliotekārs, kas strādā skolotāja darbu, apmācību bibliotēkas un informācijas avotu izmantošanā var vadīt efektīvāk, saprotamāk un nepiespiestā atmosfērā, jo labi pārzina izklāsta tēmu un skolēnu zināšanu uztveres spējas. Skolotāja lomā bibliotekāram vajadzētu ņemt vērā dažādotu apmācības stilu un pastāvīgi piesaistīt skolēnu interesi [5,24.]. Bibliotekāram, izmantojot savas profesijas statusu, ir iespējas ātrāk atrast savstarpēju sapratni ar skolēniem un dažādot ierastās priekšmetu mācīšanas stratēģijas. To var pamatot ar vairākiem argumentiem. Viens no tādiem ir individuālās uzticēšanās moments. Apmeklējot bibliotēku, skolēns savas vēlmes, noskaņojumu un pārdomas uztic bibliotekāram personīgi. Individuālās sarunas laikā notiek gan personības tuvāka iepazīšana, gan izglītošana, gan psiholoģiska atbalsta iegūšana.

Bibliotekārs kā konsultants un skolotāju kolektīva patstāvīgs biedrs piedalās dažādos mācību procesa līmeņos un etapos. Bibliotekārs sadarbojas ar skolotājiem mācību sagatavošanas laikā un uzņemas līdzīgu atbildību par skolēna personības attīstību.

Kopš skolu pastāvēšanas pirmsākumiem bibliotekāri, vieni no gudrākajiem un apgaismotākajiem sabiedrības cilvēkiem, vienmēr bijuši saistīti ar izglītības, zināšanu un noteiktu uzskatu popularizēšanu. Kā rakstīts "Skolas bibliotekāra darba noteikumu" projektā, "bibliotekāra

darbība nav pieļaujama nekādai ideoloģiskai, politiskai un reliģiskai cenzūrai” [1,2.]. Jau viduslaikos izplatīta bija situācija, kad bibliotekāri lasīja lekcijas un skolotāji, apzinoties rakstītā vārda spēku un vērtību, vadīja savā mācību iestādē bibliotēku. Mūsdienās šie divi amati kļūst saistīti apzināti, t.i., tiek veidotas speciālas bakalauru un maģistru programmas tieši bibliotekāriem skolotājiem. Programmās iekļauti abām profesijām būtiskākie priekšmeti, tādi kā bērnu un jaunatnes literatūra, fonda attīstīšana, izglītība un psiholoģija, kā arī sabiedrībā aktuālas tēmas: audiovizuālie materiāli un aprīkojuma lietošana, skolu bibliotēku administrācija, informācijas avoti un pakalpojumi u.c. Tādu programmu attīstību lielā mērā nosaka izglītības sistēmas ekonomiskais stāvoklis, kā arī ilggadējā darba pieredze, kas apstiprina šo profesiju ciešo saistību.

Skolas bibliotekārs, pēc ASV pētnieka K.E. Vandergrifta domām, ir skolotājs arī tad, ja viņš patstāvīgi nepasniedz mācību stundas, jo skolas bibliotēku pašu par sevi var salīdzināt ar apli, kurā bibliotekārs žonglē ar milzīgu daudzumu funkciju nebeidzamā cirka izrādē, kur arēnas centrā vienmēr ir skolēns, bez kura bibliotekāra un bibliotēkas darbībai nav nekādas nozīmes. Nonākot saskarsmē ar skolēnu, bibliotekāram ikreiz nākas justies kā skolotājam, jo mācīšana ietver mentālo, emocionālo, sociālo, estētisko, psiholoģisko un garīgo faktoru, kas vairāk nekā jebkur citur izjūtams bibliotēkas vidē. Bibliotekāra skolotāja uzdevums ir nodrošināt harmonisku atmosfēru, lai katrs skolēns izjustu to, ka viņš vai viņa iederas skolas vidē tāpat kā mēbeles pēc fiziskajiem izmēriem piemērotas tieši viņa augumam [5,21.].

Mūsu valstī pagaidām ir daudz neskaidru un nenokārtotu jautājumu saistībā ar skolu bibliotēkām. Sākot ar nepilnīgu likumdošanu un ārkārtēju izglītības sistēmas finansiālo stāvokli un beidzot ar atsevišķu skolu vadības pasīvu attieksmi, bibliotekāru skolotāju darbs netiek reāli atbalstīts un stimulēts. Vispirms būtu jāpieņem attiecīgi likumi, kas jau

ilgu laiku atrodas skatīto, bet neapstiprināto projektu klāstā, kā arī jāpārskata skolēnu mācību programma, iekļaujot tajā priekšmetu "informācijas avotu izmantošana". Tieši bibliotekāri varētu mācīt priekšmetus, ko tik strauji ienes jaunā informācijas sabiedrība, kura tehnoloģijas attīstības virzienus un priekšrocības pēdējos pāris gados var izjust arī mūsu valstī. Informācijas speciālists jeb bibliotekārs nākotnē būs nepieciešams jebkurā mācību iestādē. Privātajās skolās integrācijas process acīmredzot notiks drīzākā laikā, taču vajadzētu, lai katrā skolā būtu izglītots bibliotekārs skolotājs, jo tikai sadarbībā ar zinošu informācijas speciālistu ir iespējams nodrošināt vislabāko izglītību un mācību procesu divdesmit pirmā gadsimta skolā.

Izmantotie avoti:

1. *Skolas bibliotekāra darba noteikumi: projekts. - (1996). - 2 lpp.*
2. *Skolas bibliotekārs: profesionālo studiju programma/LU. BIK. - Rīga: LU, 1995. -3.lpp.*
3. *Jowkar A. Educating school librarians in Iran/ Kinnel M.// Libri. - 1993. -Vol. 43, No.2. -P.91. -107.*
4. *Ray C. Running a school library - a handbook for teacher - librarians/ by C. Ray. - London, Basingstoke: Macmillan Publishers, 1990. -73P.*
5. *Vandergrift K.E. The school library media specialist as teacher// Power teaching: a primary role of the school library media specialist/ by K.E.Vandergrift. - Chicago; London: ALA, 1994. - P. 21. - 41.*

“Skolas bibliotēka šodien un rīt”

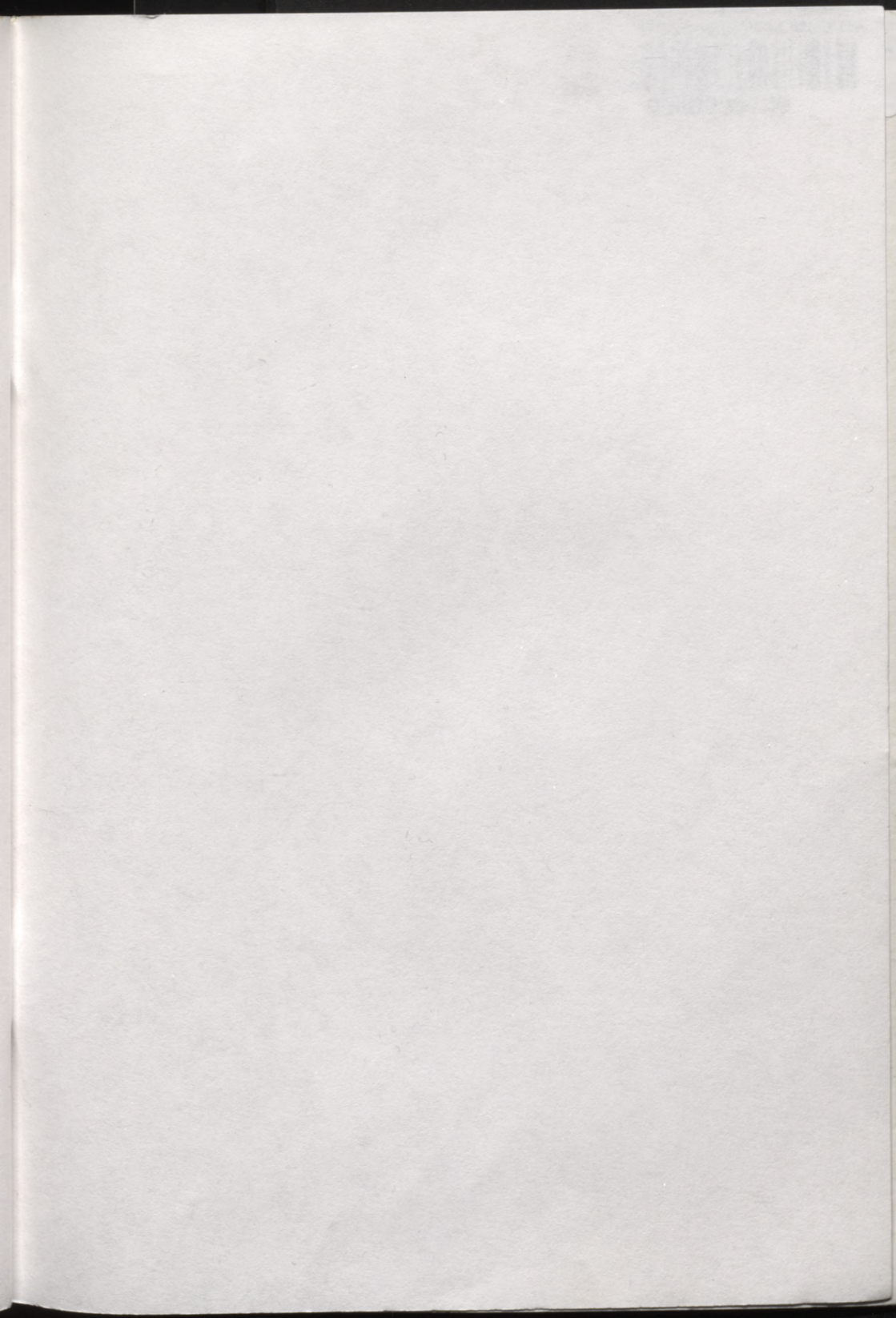
Tematisku rakstu krājums

Sastādītāja I. Gudakovska

Reģ. apl. Nr. 2-0266.

Metiens 200 eks.

Iespiests Latvijas Tautas skolas poligrāfijas iecirknī
Ģertrūdes iela 22, Rīga, LV-1010, Latvija

"Sudrabs" izdevums
Izdevums: 1990. gada
Sudrabs: 1990. gada

1990. gada Nr. 2-4
Mēneša 200 eka

1990. gada 1. kvartāla izdevums
Izdevums: 1990. gada 1. kvartāls, Latvija

0,97

OB
EKS

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0300035709

2000-4
—
30